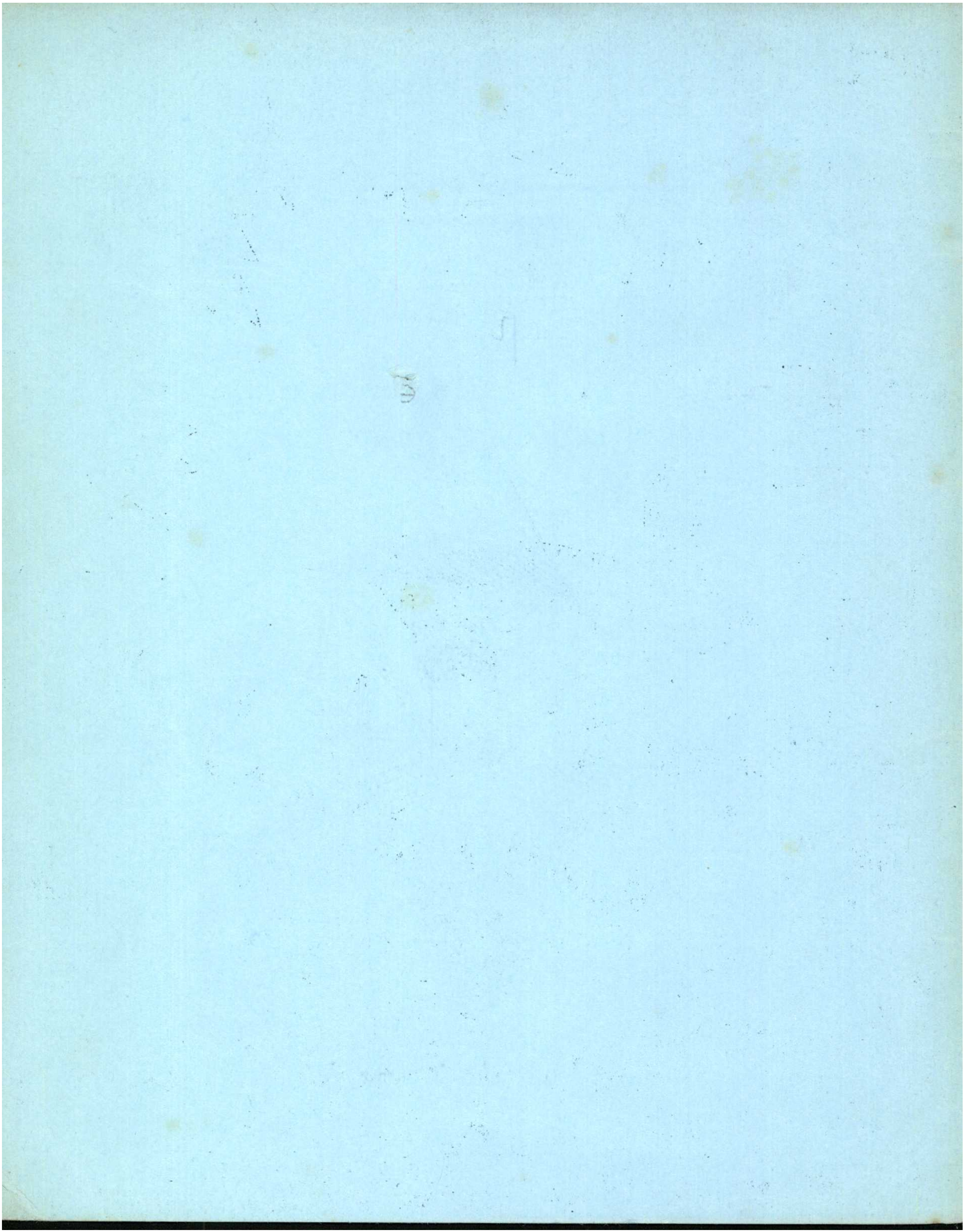

de vogel in het volksgeloof

door

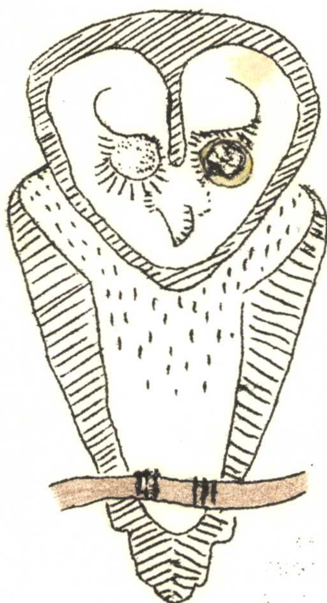
han alta

Tineke Hangadans.

de vogel in het volksgeloof

tekst, teekeningen en omslag-
linoleumsnede
door
han alta

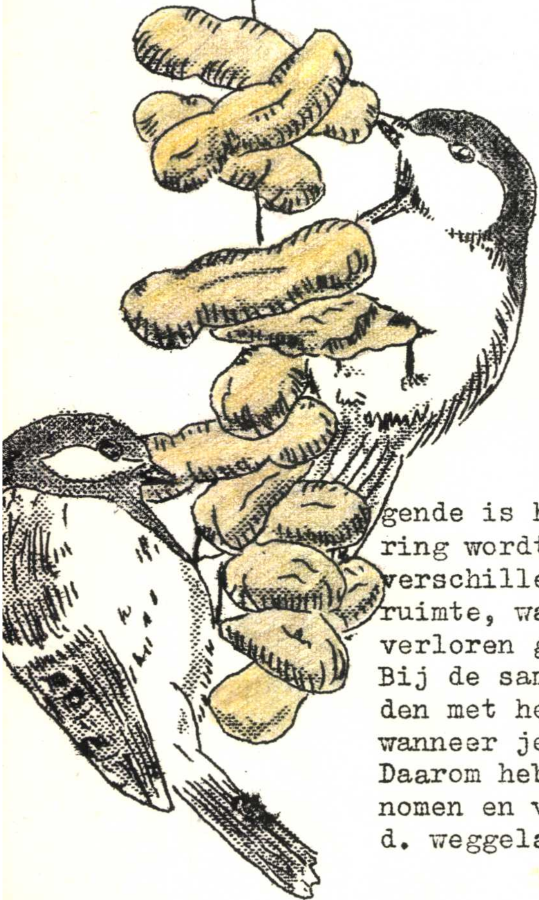
uitgave „de kameel"

Ik hoore 't, gij vogelkens,
luide genoeg
herhaalt en herhaalt gij
uw' spraken;
maar, hoe ik mijn best doe,
spade ende vroeg,
'k en wete er geen zin van
te maken.

GEZELLE.

VOORWOORD

Voor je dit boekje gaat lezen, lijkt het me nuttig eerst een paar losse aantekeningen onder de aandacht te brengen. Allereerst het onderwerp zelf. Het is een makkelijk en tegelijkertijd een moeilijk onderwerp. Makkelijk omdat het weinig vogelkennis vereist. De vogels, waarom het volk zijn verhalen gesponnen heeft, zijn de meest voorkomende. Moeilijk is het onderwerp, evenals dat met de plantenverhalen't geval was door zijn grote eenvoud. Het is moeilijk in te denken, dat het volk de vertelsels werkelijk geloofde en vaak nog gelooft. En toch moeten we ons dat goed realiseren om de folklore te kunnen waarderen en niet direct ieder verhaal flauw te vinden. De meeste legenden zijn buitengewoon primitief van opzet maar juist daardoor zo leuk, omdat ze de meest opvallende eigenschappen van een vogel met een volkssproke verklaren. Bij de ene vogel is het de vorm van de staart, bij een ander zijn het de felle kleuren en bij een volgende is het de roep, waarvan een verklaring wordt gegeven. Jammer genoeg is er van verschillende legenden door de beperkte ruimte, waarin ik ze moet weergeven, veel verloren gegaan.

Bij de samenstelling heb ik rekening gehouden met het feit, dat het het leukst is, wanneer je practisch iets aan de stof hebt. Daarom heb ik alleen inlandse vogels opgenomen en vogels als adelaar, gier, raaf e. d. weggelaten. Het is helemaal niet de be-

doeling geweest, te trachten het boekje zo compleet mogelijk te maken, maar meer om een basis te geven, waarop voortgebouwd kan worden. Met het oog daarop noemde ik verschillende mogelijkheden. Ik denk bijv. aan volksrijmpjes over vogels en over het geluid, zoals de Geldersman in het geluid van de Merel hoort:

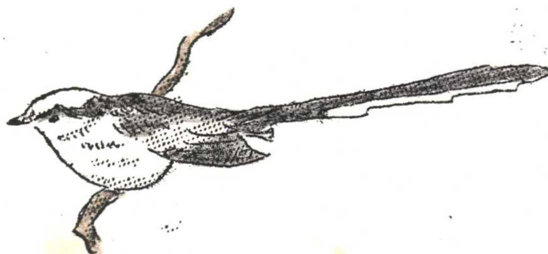
Adam en Eva
Zaten in een tonnetje.
Adam had een rokje aan,
Eva een japonnetje.

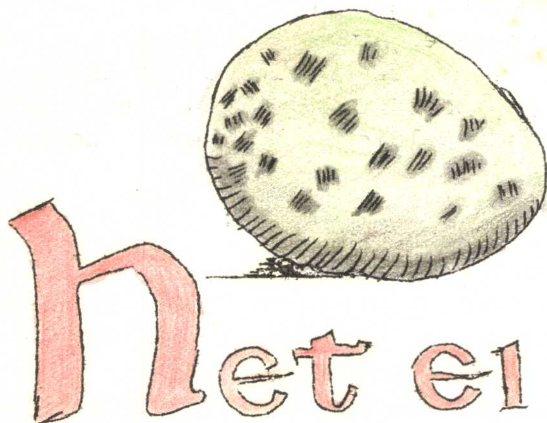
Ook de gedichten van bekende dichters en rijmelaars, zoals ik er bij verschillende vogels een strophe van aanhaalde. Gezelle is op dit gebied beslist het beste.

Verder wil ik de aandacht vestigen op de vogelnamen. Zover ik heb kunnen nagaan, bestaat er geen verzameling over vogelnamen in de volksmond. Het is het plan, een dergelijke lijst te gaan aanleggen en zelfs binnenkort een voorlopige lijst uit te geven met alle gegevens, die we al hebben en dit ik verwacht dat jullie zullen sturen. Het is de bedoeling, dat je de gegevens zo stuurt: Merel = gieteling, Gelderland; bron:Sloet, dieren in het Germaanse volksgeloof. of: bron: Boer Pieterse te Brummen. Verder zijn alle aanvullingen van de vogellegenden, sagen en mythen welkom, evenwel ook deze graag met vermelding van de plaats van herkomst of met de namen van de schrijvers en de titels van de boeken, waarin deze verhalen voorkomen. Alle gegevens kun je sturen aan Jaap Taapken, Sophialaan 27 - Hilversum, die de pietlore-werkzaamheden verder zal voortzetten. De vogelnamen kun je aan ons beide sturen, dit werk knappen we samen verder op.

Wanneer dit boekje ertoe mag hebben bijgedragen, de vogelmensen een nieuw terrein te ontsluiten, dan is het niet om niets geschreven.

HAN ALTA
Frans Halslaan 117,
B I L T H O V E N.

Men scheert geen ei,
waarom ?
't En groeit geen haar
ken op !
GEZELLE

Wanneer ik wil beginnen iets te vertellen over vogellegenden, dien ik eerst het ei bij de kop te vatten. Weliswaar hebben de mensen lang gestreden, wat er eerst was, de vogel of het ei, maar ik voor mij houd het, al ben ik niet direct deskundig op dit gebied op het ei.

In de scheppingsverhalen komt het ei voor als de materie, waaruit hemel en aarde geschapen zijn. In een oud volks - verhaal uit Finland heet het, dat het oerwezen, toen het zich wilde openbaren, als een ei aan de wereld verscheen. Nadat het zo een jaar was gebleven, spatte het uiteen. Uit de bovenste helft van de schaal, die van zilver was, ontstond de aarde ; uit de onderste helft, die van goud was de hemel; uit het eiwit de heuvels en bergen; uit het eivocht de zeeën en uit de aderen de meren. Uit het dunne eivlies de wolken en de bliksem. Het binnenste van het ei, het eigeel, prijkt thans als de gouden zon aan de hemel. Behalve dit volksverhaal is er de Finse epos, de Kalevala, die vrij vertaald hierover het volgende zegt:

De gouden eieren, die een eend op de knie van de Watermoeder legde, vielen eraf, stortten in de Oerzee en braken:

Niet verdwenen z'in dichte nevel,
Niet de stukken in het water,
Maar werden veranderd
in schone gestalten, alle splinters

Uit de onderkant van 't ei
ontstond de nederige aarde,
Uit de bovenkant van 't ei
ontstond de hoge hemelkoepel,
Wat als eigeel overbleef
straalt thans schoon als lieve zon.
Wat als eiwit boven bleef
blinkt als maan 's nachts aan de hemel,
En het troebele uit het ei
werden wolken in de luchten.

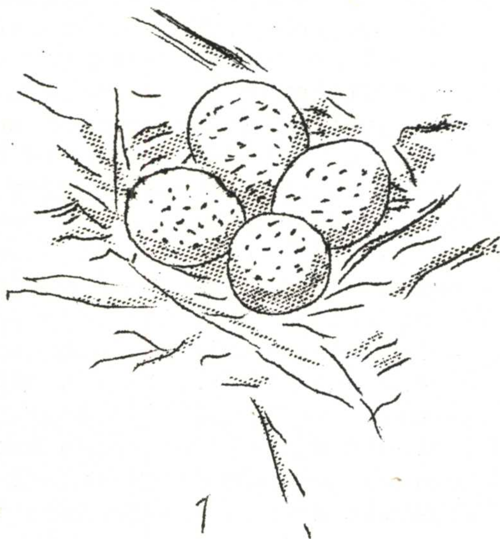
Behalve deze mythen is er over het ei nog veel te vertellen, maar dan meer in verband met de geneeskunde. In een ongelooflijke massa recepten wordt het ei genoemd; ik wil alleen een paar van de merkwaardigste noemen.

Om maagaandoeningen te genezen bestaat het recept: achter elkaar 4 hardgekookte eieren op te eten met schaal en al. Het mooiste is, dat, zoals van Andel in zijn "Volksgeneeskunde" zegt, men dat nog tegenwoordig toepast. Gestampte eieren dienden als middel bij verzweringen. Een merkwaardig voorbeeld van het oude heidense geloof in het overgaan van een ziekte in een levenloos voorwerp, geeft het volgende middel tegen de geelzucht. Een lijder aan geelzucht legt een ei enige tijd in zijn urine en geeft het daarna aan een vrouw, die de geelzucht kan genezen. Deze schrijft hem een leefregel voor. Van tijd tot tijd moet ze opnieuw zo'n ei ontvangen. Van een week of vijf begint de ziekte te genezen. Wat de vrouw met de eieren doet vertelt het verhaal niet. Men moet hier aannemen dat de ziekte door middel van de urine op het ei is overgegaan en de eieren zullen dan ook wel vernietigd worden. In Duitsland legt men een, in urine van een lijder gekookt ei, in een mierenhoop of doorsteekt het met naalden en verbrandt het daarna in de oven. Eieren met dop en al dienen als middel tegen koorts en malaria, en de schalen alleen om het beenderenstelsel te versterken. Tezamen met Boerenwormkruid-dienen eierdooiers tegen de Engelse ziekte.

Tegen de hoest en ook tegen de kinkhoest gebruikt men, volgens van Andel in Oosterwijk een geklutst ei met honing en zoete olie of een ei, dat in azijn heeft gestaan tot de schaal is opgelost. Om brandwonden te genezen vermengt men eiwit met runderevet. De eivliesjes past men toe als pleisters om de wond

te doen verkleven. Eieren, op witte Donderdag gelegd en met dop en al geklutst genezen epilepsie, evenals kanker en andere zware ziekten. Aan deze eieren worden de wonderlijkste krachten toegeschreven. De "Catholycken Pedagoge" in 1690 te Antwerpen verschenen, schrijft: "De Eyeren van den Witten Donderdag zijn nuttig tegen donder en bliksem". Ook, zoals ik elders vond, tegen tering, adderbeten en verouderde wonden. Heeft men een zwerende vinger, dan is een probaat middel om in een vers ei een gaatje te maken en de vinger daarin te steken. Tenslotte een mooi recept tegen korsten op het hoofd, wat ik in mijn "Medicijnwnckel", een boekje over de "geneeskonste voor de landtman" van ong. 1650 vond: "Neemt 4 dooyers van eyeren/verckensreusel/Tarpentyn van elks twee loot/laet dit te samen smelten/ en roert het wel ondereen."

En als we dan de eieren hebben uitgebroed, dan moeten we noodwendig tot de vogels overgaan.

De zwaluwen houden den avonddans
Boven den vijver in avondglans
Zwenken ze en keren
In sierlijk scheren,
D'een langs de ander
En door elkander
In zij op zij
Elkander voorbij

MARGOT VOS

Bij de vertelsels over de zwaluwen gebeurt het zelden, dat men erbij vermeldt, welke zwaluw bedoeld wordt. In het algemeen kan wel worden aangenomen, dat men dan de boerenzwaluw bedoelt omdat er meestentijds sprake is van een rode vlek aan de kop en een gevorkte staart, beide onmiskenbare eigenschappen van de boerenzwaluw. Een legende uit Letland vertelt hierover:

Eens had God vuur nodig en daar hij niets bezat en de duivel wel, wilde hij van de laatste een beetje stelen. Daartoe zocht hij de zwaluw uit. Deze keek den duivel, zonder zelf gezien te worden af, toen deze vuur maakte door met een stuk steen en een stuk ijzer te slaan. Juist als het vuur begon te branden en de zwaluw alles gezien had, riep deze:" Staal en steen, vuur genoeg". Daarna maakte ze, dat ze weg kwam. In zijn woede smeet de duivel haar een brandend stuk hout na. Dit trof

de vogel zo, dat het de achterkop raakte, terwijl een ander stuk een hoek uit de staart meenam. Van de waarheid van deze geschiedenis getuigt nog heden het feit, dat de zwaluwen een gekerfde staart en een rode plek in de nek hebben.

In een andere sage heet het, dat de zwaluw het vuur van de spin stal, die het aan zijn draad met zich neerlatend van den duivel gestolen had. In zijn woede heeft de duivel 't nest van de zwaluw uit de bomen gestoten. De zwaluw gaf de mensen het vuur en mocht onder de daklijst van de huizen nestelen.

De zwaluw was bij het volk zeer geliefd, zo geliefd,dat in Hessen de terugkomst van de zwaluwen als voorboden van de lente door den torenwachter werd aangekondigd. In Westfalenwas het gebruik, dat de dag van de terugkomst der zwaluwen, de huisvader als hoofd van het gezin naar de poort of het hek van de huishouding ging, en plechtig alle deuren der schuren en schoppen opzenzette. Het huis, waar de zwaluw broedt is tegen brand beveiligd en het wordt zwaar gestraft, als men de vo - gels verstoort. In Silezië zegt het volk: "Doodt men een zwaluw, dan begaat men een grote zonde, want de zwaluw heeft in zijn bloed een druppel bloed van den Heer, nog sinds de tijd van de vlucht uit Egypte, toen een doorn de kleine Jezus in de vinger prikte en de zwaluw de druppel bloed, die daarbij vloeide opving". Behalve dat hij, die een zwaluwnest verstoort door het geluk wordt verlaten, zullen zijn koeien geen melk meer geven, maar bloed, en in zijn huis slaat de bliksem in. Men verschaft de zwaluw vaak nestgelegenheid door kleine plankjes te slaan onder de huisbalken, maar niet onder de zg."lijkbalk",de balk waaronder de doodkist geplaatst wordt voor ze naar de begraafplaats gaat. Zou men dat doen, dan zou spoedig de kist van één der huisgenoten daar staan. De zwaluw geldt bij het volk als de vogel van Onze Lieve Vrouwe en brengt geluk aan. In vele verhalen is de zwaluw geleider van O.L.V. als deze de wijk neemt voor de knechten van Herodes. In Venetië gaat het verhaal, dat de zwaluw zo dicht voorbij Maria vloog, dat haar veertjes wit werden, evenals de tranen van Maria. Ze heet daarom in het Italiaans Madonnavogeltje. In Westfalen en Schwaben noemt men de zwaluw "Herrgottsvögelein" en in Zuid Tirol zegt men:"zwaluwen en roodstaartjes zijn aan Moeder Gods gewijde vogels en daarom zijn ze gezegend" "Op Maria geboort (8 September) trekken de zwaluwen voort" zo rijmt het volk en ik herinner hier aan de legende van de Winde, die ik in "De Plant in

het Volksgeloof" beschreef.

Een massa legenden over de Zwaluwen spelen aan het kruis waar Christus leed en daarin worden ook meest weer de typische eigenschappen van de vogel beschreven. Een paar van de belangrijkste laat ik hier volgen:

Volgens een Zweedse overlevering riep een zwaluw bij het kruis van Christus vol medelijden uit "Hug svala hom",dat betekent:"geef hem koelte". Aan deze uitroep zou zijn naam - in het zweeds svalan - zijn te danken. Een Nederlands verhaal vertelt, dat de Zwaluwen vroeger prachtig konden zingen en hun voedsel op aarde zochten. Aan het kruis van Christus zongen de zwaluwen ook. De stervende Jezus kon hun gezang niet verdragen en vervloekte hen met de woorden:"Van nu aan zul je slechts kwetteren en niet meer zingen en de aarde zal je geen voedsel meer geven" Sindsdien zingen de zwaluwen niet meer en vangen ze hun voedsel in de vlucht.

In het boek van Mont en de Cock,"Vlaamse vertelsels" is het verhaal van de zwaluwen te vinden, dat ik hier volgen laat. De zwaluw trekt de doornen uit de kroon en draagt ze weg in de snavel. Het bloed van Christus spat op haar kop en daarom is die rond de snavel roodgekleurd. Ze is een weldoende vogel gebleven en brengt de mensen van de huizen, waar ze haar nest aan bouwt, geluk. Dat de zwaluwen in de winter wegtrekken weet natuurlijk ieder van ons en ook in het volksgeloof was het al bekend, dat de zwaluwen 's winters naar vreemde landen gingen. Op dat geloof steunend bond een priester een briefje aan een vertrekkende zwaluw met de woorden "Zwaluw, waar woont gij des winters?" De vogel bracht tot antwoord mee:"In Azië, het huis van Petrus".

Wat voor vele eeuwen door Caesarius van Heisterbach in zijn "Dialogus Miraculorum" te boek gesteld werd, is thans nog volksgeloof in het Spreewald, met dit verschil, dat Azië veranderd is in Indië en Petrus in een schoenmaker. Verander de landstreek in Afrika en je hebt de waarheid. Een oud volksgeloof vertelt, dat de zwaluwen in verstijfde toestand aan en in het water overwinteren. Het schijnt te zijn voorgekomen,dat er in deze toestand zwaluwen zijn gevonden. Noorweegse vissers hebben volgens de verhalen grote klompen verstijfde zwaluwen opgehaald, die in de warmte weer bijkwamen.

Volgens Sloet"De dieren in het Germaanse volksgeloof" , schijnen de zwaluwen werkelijk een soort van winterslaap te

houden. In de vogelboeken van de tegenwoordige tijd wordt over deze uitzondering van de regel echter niets gezegd. De zwaluw is al sinds overoude tijden in verschillende vormen in de geneeskunst toegepast. Plinius noemt de zwaluw reeds als middel tegen angina. Dioskorides, een Romeins arts uit de dagen van Nero en Vespasianus geeft als middel tegen keelpijn aan: een zwaluw in een pot tot as te verbranden en de as met honing te vermengen. Nog tegenwoordig gebruikt men zwaluwen tegen keelpijn, of eigenlijk liever de nesten van deze vogels; een zwaluwnest is goed tegen keelpijn, buiten op de keel gelegd, ook met melk gekookt (Bierum - volgens van Andel). Ook in Vlaanderen, Beieren, Stiermarken en Letland wordt dit middel nog toegepast. In de "Troost der Armen" van G. Simons komt een pracht recept voor van zwaluwnesten tegen keelpijn gebruikt, wat ik hier in zijn geheel laat volgen.

Oock als iemant seer in de keele heeft, soo verre, datter noch eten, noch drinken meer kan passeeren, is dit een souvereine remedie, soeckt een swalemen nest, nemt daer van den nest met een handvol van de binnenste aerde van denselven nest doet dat in een aerde steertpanneken, nauw gestopt, doet daerbij een muddeken en half wijn azijn (ten mag niet te nat wesen) laet dat samen wat koken en half quartier uers, dan leght daervan met eenen doeck heel warm op den keele, als zij slapen gaen, waermede zij twee of dry uren daer naer genesen sijn, of niet al genesen sijnde moet 's anderendaeghs de reste leggen , waermede bij experientie zij alle genesen zijn, die de remedie gebruickt hebben."

De "medicijnwinckel" zegt hierover:

"Neemt een swaelvennest/met een handtvol Salie/kookt dit in Soete melk en gorgelt hiermede", als middel voor de "gebreken van mont en keel". De Amsterdamse geneesmeester van Beverwijck vertelt in zijn "Schat der Ongesontheyt", Amsterdam 1663; "Soo werdt oock geschreven, dat de swaluwen het ghesicht van haer blinde jonghen beteren met stinckende gouwe, daerom Chelidonium Hirundinaria Swaluwenkruidt, gheheten.

Tegenwoordig heet de Stinkende Gouwe Chelidonium Majus, maar de naam Zwaluwkruid leeft nog onder het volk. In de nieuwe herbarius door J. Tuch van 1543 komt de naam Swalüwencruyt voor. Het volk gebruikt het kruid als overblijfsel van de vroegere officiële wetenschap nog tegenwoordig als oogmiddel. Ook de zwaluwensteen zou oogziekten genezen. Men vond, zo vertelde

het volk, deze steen in het nest van een zwaluw, waar deze zeven jaar achtereen in had gewoond. In Mecklenburg zegt men,dat de rode, zwarte of gespikkelde zwaluwstenen voornamelijk voorkomen in de lever van de jonge zwaluwen. Zitten deze in het nest dan met de bekken tegen elkaar, dan is dat een teken, dat de stenen aanwezig zijn. Een rode, in kalfsleer genaaide steen onder de oksel gedragen, geneest hoofdpijn, zwaarmoedigheid en geheugenloosheid. In Zwaben neemt men aan, dat een jonge zwaluw, die uit het eerste broedsel komt en met volle maan levend wordt opengesneden in de maag twee steentjes heeft. Deze gebruikt men als middel tegen de vallende ziekte. Een merkwaardig verhaal vond ik over de macht van de zwaluw om zich onzichtbaar te maken. In een oud gerechtboek van 1586 komt het relaas voor van Hans Kröpelin, een man, die van hekserij beschuldigd werd en uitlegt, hoe hij onzichtbaar werd.

"Om onzichtbaar te worden moet men een vierkant kistjen maken en daarin een levende kat leggen, met twee zwarte boonen en dit op een Vrijdag in aller naam ingraven. Na 9 dagen moet men het weer opgraven. Vindt men nu een gouden ring in het kistje, dan zal die, wanneer men hem draagt den bezitter onzichtbaar maken. Ook neemt men wel een zwaluw, steeckt die de ogen uit en legt hem weer in het nest. Na 3 dagen zal men in 't nest een steen vinden en hij die hem bij zich draagt zal onzichtbaar zijn."

De zwaluw schijnt zelfs tegen diefstal geholpen te hebben. Een oud recept luidt:"Neem een zwaluwhart kook het in melk, draag het bij je,dan zul je alles houden,wat je toebehoort. Nog een paar geneesmiddelen met zwaluw wil ik noemen.Eerst het primitieve aftelversje,dat een lijder aan huidziekte 's morgens nuchter moet zeggen: De Zwaluw en de huidziekte vlogen om het meer; de huidziekte bleef weg en de zwaluw kwam weer. Volgens Sloet wordt dit nog toegepast. Zo zou ik over de zwaluw nog wel een poosje kunnen doorgaan,maar ik zal ophouden na tot slot een paar prachtige liefdesmiddelen te hebben opgeschreven:Men legt een zwaluw met jongen, voor deze veren hebben in een pot en stopt deze onder de grond. De zwaluwtjes,die gestorven zijn met de snavel open zijn een goed liefdesmiddel. Het volksgeloof in Bohemen zegt,dat een ongehuwde,die voor het eerst dat jaar een alleenvliegende zwaluw ziet,binnen het jaar trouwt.Zijn er meer dan gebeurt het tegenovergestelde.

De roodstaart,

de gierzwaluw, de goudvink en de groenling

DE GIERZWALUW

Deze vogel, die eigenlijk helemaal niet tot de familie der zwaluwen hoort, wordt door het volk algemeen daartoe gerekend, zoals in de volksnamen als steen- en torenzwaluw en ook in de naam gierzwaluw tot uiting komt. De naam torenzwaluw is te danken aan het feit, dat men vroeger geloofde, dat hij alleen maar op torens nestelde. In vroeger tijden nam men het met de natuurbeschrijving niet zo nauw. Veelal nam men over van de klassieke auteurs, die meest weer op volksverhalen gebaseerd waren. Zo vertellen de oude boeken, dat de gierzwaluw niet kan lopen en dat hij altijd van een hoge plaats af moet springen, om op de wieken te kunnen komen. Wanneer een gierzwaluw op de grond kwam, was hij ten dode opgeschreven. Volgens de verhalen vangen de vogels hun voedsel alleen maar in de vlucht en dan nog wel heel hoog. Inderdaad gebeurt dit wel, maar het is onzin, dat ze nergens anders voedsel vandaan zouden halen,

DE ROODSTAART

Dit vogeltje, in de volksmond ook muurnachtegaal,blauwpaapje en roodbaard genoemd, komt niet vaak voor in de literatuur. Behalve in een paar legenden over andere vogels, waarbij het een ondergeschikte rol speelt, is er eigenlijk maar één legende uit Saksen bekend,die ik bij Sloet vond en hier laat volgen:

Met de roodstaart had eens in de buurt van Hildesheim , bij het vogelnestjes zoeken, een zonderling geval plaats. Een jongen zag een heel oude man met een grote witte baard en een lange puntmuts op het hoofd. De oude man hakte met een grote hak alle struiken om een oude zware eik weg, daarbij steeds roepende:"Knase narrase". De jongen riep dit spottenderwijs na doch de ander stoorde zich hier niet aan. Toen uit een gat in de eik een roodstaart vloog, dacht de jongen, dat daar wel een nest zou zitten. Hij stak er zijn hand in en vond wat hij veronderstelde. Toen hij twee eitjes weggenomen had, kwam de oude vogel terug en zette zich jammerlijk schreeuwend op een tak van de boom en riep:"Kiek, kiek". Een stormwind brak los en 't scheen of de eik barsten zou. De oude man stond met vurige ogen achter de boom en zwaaide de hak om het hoofd, en wierp hen den vluchtenden jongen na en riep met donderende stem:"De donder sla je in grond en bodem". Schreeuwende"Jezus, sta me bij"liep de jongen naar huis, waar hij doornat van de regen aankwam. Hij vertelde al zijn wedervaren en ging met zijn ouders en broer terug naar de boom, doch ze hoorden en zagen niets. Ze vonden alleen de gouden hak, die ze meenamen. Dit bracht hen geen geluk aan; alles wat ze ondernamen mislukte. Ze werden zo arm als de kerkmuizen. De mythologen zien in den ouden man de dondergod zelf, aan wie het vogeltje door zijn rode staartje geheiligd was.

DE GOUDVINK EN DE GROENLING

De Goudvink had veel verdriet, toen hij den Heiland zag kruisigen en hij probeerde de nagels uit de wonden te trekken. In zijn ijver sloeg hij zo hard met de snavel op de nagels,dat de snavel helemaal stomp werd en hij bespatte zich met 't heilige bloed van Jezus.

Daarom is er nog steeds veel rood in zijn kleed en het volk noemt hem daarom bloedvink.

De groenling was minder gunstig bekend. Men zegt ervan, dat door zijn toedoen het graf van Christus is ontdekt. Zijn roep legt men uit als:"Diro, diro, sis pîz", wat betekent:"onder, onder deze steen".

De mees en de musch

De Musschen weêral, vrij en vrank,
vergâren en verzinnen
hoe nog eens, naar den ouden gang,
de lente gaat beginnen.
GEZELLE

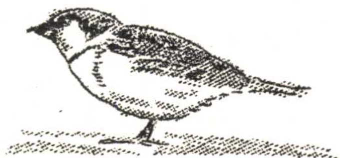
Reeds in de vertelsels over de Zwaluw komt een verhaal voor, waarin deze vogel het vuur uit de hemel steelt. Een variant van dit verhaal haalt de mus erbij. De mus vervolgde de zwaluw, maar omdat hij hem niet helemaal in kon halen,pakte hij hem bij zijn staart en trok er een stuk uit. Sindsdien heerst er ruzie tussen de zwaluw en de mus. In Roemenië is de mus vervloekt en men vertelt daar: Vroeger waren de mussen veel gro - ter dan tegenwoordig. Dat ze zo klein zijn geworden heeft volgende reden: Toen Christus aan het kruis hing,vlogen de mussen om hem heen en riepen"Jivivu,jivivu(hij leeft, hij leeft) met de bedoeling,dat de pijnigers hem opnieuw zouden doen lijden. Omdat de mussen Jezus niet rustig lieten sterven,vervloekte hij hen en zei:"Jullie zult heel klein worden en de kinderen zullen je met netten vangen en de reizigers zullen jullie met hun zweep doodslaan" En zo is het geworden en gebleven sindsdien.Ook in Rusland staat hij niet te goed bekend. Hiervan spreekt een oude Russische legende uit Charkow. De Joden zochten Christus in de tuinen en al de vogels probeerden de vervolgers van de schuil-

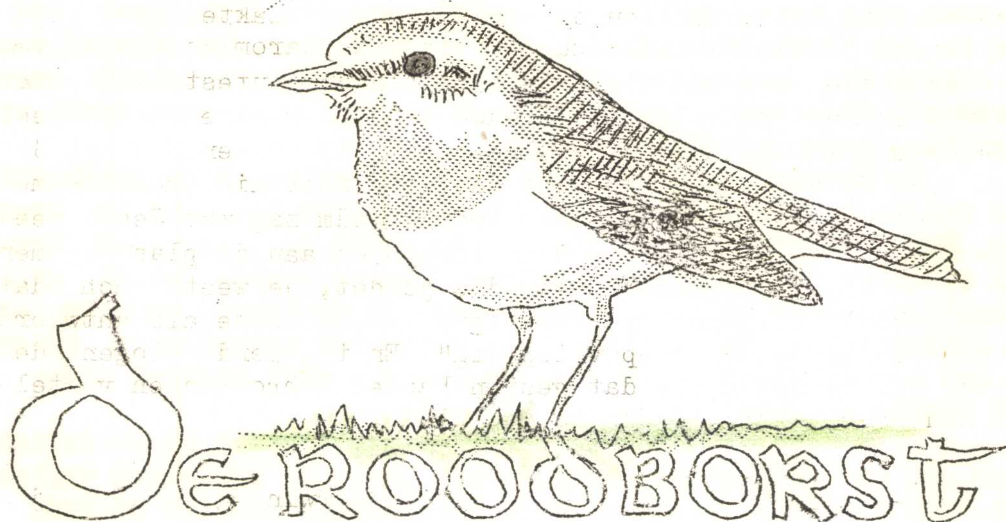
plaats af te leiden.Alleen de mus niet,deze maakte door zijn getjilp de plaats bekend.Jezus vervloekte daarom de mus en verbood de mensen van zijn vleés te eten. In de"Neutestamentische Apokryphen"komt de volgende legende voor:De kleine Jezus speelde eens met modder en maakte uit leembrij 12 mussen.Het was Sabbath toen hij dit deed. Er waren daar nog meer kinderen,die met hem speelden. Een Jood,die daar voorbij kwam zag wat Jezus deed en vertelde het aan Joseph. Toen Joseph nu aan de plas gekomen was sprak hij tot Jezus:"Waarom doe je dat, je weet toch dat je de Sabbath niet ontheiligen mag". Jezus klapte als antwoord even in de handen en riep"vlieg weg". En tjilpend vlogen de mussen op. De Joden,die dat gezien hadden schrokken en vertelden den Heer, wat ze Jezus hadden zien doen.

-- --

Twintig meezevoetjes
hippelen in 't groen,
zurkelende zoetjes,
zoo de meezen doen.
GEZELLE

Reeds voor vele eeuwen werden de mezen door diverse rechten beschermd. Oude rechten van het aartsbisdom Trier bepalen, dat wie door fluiten,"Sibilando" of op enigerlei andere wijze in een genoemd bos dien vogel vangt,die gewoonlijk Meise genoemd wordt, in den ban vervallen zal zijn. "bani reus erit". In diezelfde rechten wordt verder voorgeschreven,dat een vogelaar geen straf krijgt voor het vangen van vogels, als hij maar niet de Baumeisa vangt. Daarvoor bedraagt de boete 60 solidi, evenveel als voor een gestroopt hert betaald moet worden. Met de Baumeisa bedoelt men zeer waarschijnlijk de witte kwik, of Bouwmeester, die men vaak voor een mees hield. Ook op het vangen van een Baardmannetje, dat eveneens voor een mees gehouden werd, stond een hoge boete.

Als ik mooglijk niet meer leef
bij het keren van de roodborst,
geef die met zijn purpren das
dan een in-memoriam broodkorst.
GARMT STUIVELING.

De roodborst is in het volksgeloof een heilige vogel. Alle legenden,die ik van deze vogel ken, wijzen dit uit. Een van de meest bekende legenden van de roodborst is de volksverklaring van het ontstaan van de rode borst.

Jezus sterft zijn verschrikkelijke dood aan het kruis te Golgotha. Alle vogels treurden bij het kruis en moesten werkeloos het lijden aanzien. De roodborst evenwel, hoewel hij Jezus niet kon verlossen probeerde zijn smart te verzachten, en trok één voor één de doornen uit de vreselijke kroon. Bij deze arbeid drong een van de doornen het vogeltje in de borst. Een engel kwam uit de hemel en zei:"Je hebt een goede daad gedaan; tot beloning zal je borst altijd zo rood blijven als ze nu is en ieder zal je beminnen". Vele zijn de varianten op deze legende uit verschillende landen, maar in grote trekken komen ze toch allen op hetzelfde neer.

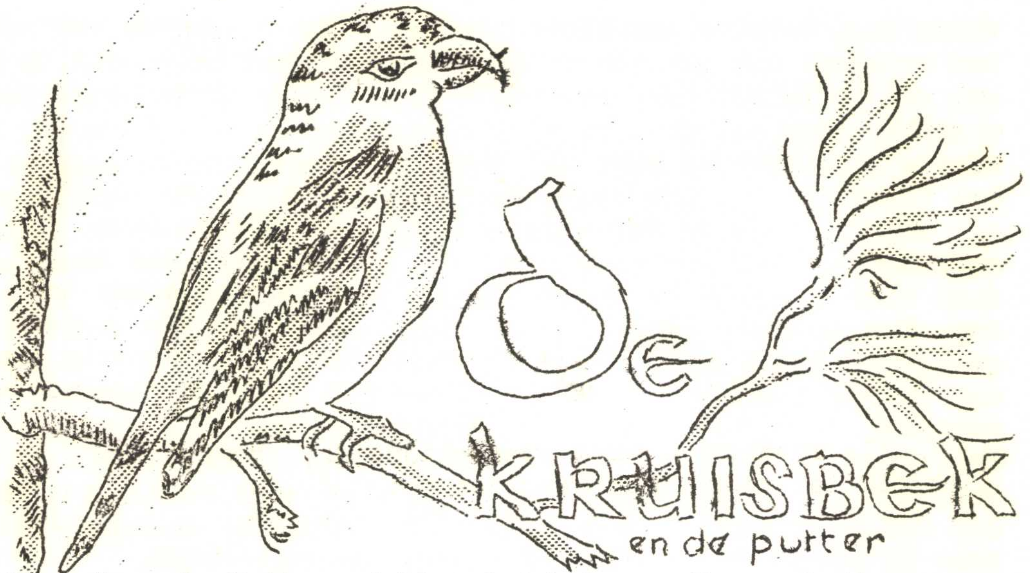
Iets anders is de legende die zegt, dat een druppel van het bloed van Jezus op de borst van het vogeltje viel. Door Marmier wordt in "Légendes des plants en des oiseaux" nog een

oorzaak opgegeven, waardoor de borst rood is. "Ver, zeer ver weg is een vervloekte plaats, een verschrikkelijke afgrond,waar de zielen der verdoemden zuchten." Uit medelijden bracht onze roodborst daar dagelijks een bezoek en hel helse vuur heeft,zo zegt men, haar veertjes verzengd.

In Engeland verhaalt men over de zwaluw en de roodborst het volgende: "Eens kreeg O.L. Vrouwe een stukje stro in haar oog. Een roodborstje, dat daar in de buurt zat, zag haar tranen en vloog direct naar de zwaluw. Daarna haalde het in zijn snaveltje helder water uit een beekje in de buurt, en kwam met de zwaluw terug. En terwijl nu de roodborst voorzichtig water in het oog druppelde veegde de zwaluw met zijn vleugel onder het ooglid en verwijderde het strootje.

De roodborst wordt waarschijnlijk, evenals de roodstaart dank zij het rood in de veertjes met Thor, de dondergod verbonden. Het vogeltje staat onder de bescherming van het geloof, dat wanneer iemand zijn nest verstoort, de bliksem in diens huis slaat en hem niets zal gelukken. In dit opzicht staan ze met de zwaluwen op één lijn. Die in Engeland het vogeltje mishandelt,heeft geen voorspoed te land of op zee. Vrij vertaal ik een Engels volksrijmpje hierover: Hij,die een roodborst of een winterkoning mishandelt,zal op zee en op land ongeluk ontmoeten.

Een merkwaardig bijgeloof heerst in Engeland, waar men gelooft,dat de roodborst de gezichten van doden bedekt met witte bloemen. In Pommeren heette het vogeltje vroeger een meisje te zijn geweest.Een behoeftige moeder had 2 dochters, Grietje en Kaatje. Ze deed alles om ze in eer en deugd op te voeden.Na het overlijden van de moeder werd het mis;de meisjes werden ijdel. Ze gebruikten de fraaiste stoffen,die ze bewerken moesten voor zichzelf en stalen een rok,die ze verkochten om aan geld te komen.Frits,een kleermakersgezel kreeg,toen de diefstal bemerkt werd,de schuld en werd ter dood gebracht. Toen de meisjes de nacht na de terdoorbrenging met een vrolijk gezelschap uit de stad van een feest langs de galg naar huis gingen,riep er één uit de groep:"Frits,hoe duur was die bonte rok?" en meteen vielen de meisjes dood ter aarde. Toen men ze later ging zoeken, waren ze verdwenen. Ze waren vogels geworden.Grietje,die altijd een rood halsdokkje droeg een roodborst en Kaatje, die steeds een geel halsdoekje droeg, een koolmees.

Over de Putter of Distelvink kreeg ik een buitengewoon grappige legende, waarvan ik evenwel niet weet, of deze uit de volksmond is opgetekend of op fantasie berust, daar geen bron werd vermeld.

O.L. Heer schiep de vogels uit klei. Hij kneedde ze allemaal en plaatste ze op een grote tafel en gaf ze het leven. De vogels waren natuurlijk allemaal eerst grijsgrauw. Daarom gaf O.L. Heer een engel opdracht, ze in passende kleuren te schilderen. De engel begon vol ijver aan de grote taak en hij maakte eerst enkele vogels helemaal zwart, dat werden de Merel en de kraai. Anderen werden helemaal grijs, zoals de duif, of helemaal geel zoals de wielewaal. Maar al die vogels in één kleur bevielen hem toch niet en hij besloot ze verder in twee kleuren te schilderen. Daarom kleurde hij de ekster zwart en wit en de groene specht groen en rood. Ook dat werd hem op de duur te eentonig en hij verfde een aantal vogels in meerdere kleuren. De Hop werd lichtbruin, wit en zwart gekleurd,een andere vogel weer werd aan hals en buik prachtig rood geschilderd en kreeg een grijze mantel om en een zwart kapje op, terwijl de vleugels en de staart zwart werden. Dit werd de goud- of bloedvink. De gouvink was eerst niet erg te spreken over zijn dikke snavel, maar toen hij hem ging gebruiken om er zaden mee stuk te hakken, werd dat beter. Toen alle vogels zo een beurt hadden gehad, klapte de engel in de handen en alles

vloog weg, behalve een klein vogeltje, dat tussen de verfpotten verstopt had gezeten en daardoor niet was opgemerkt. De Engel zat er lelijk mee, want alle verf was op en de vogel moest ongeschilderd blijven. Tenslotte vond hij er toch iets op, hij veegde alle restjes verf bij elkaar en beschilderde daarmee het vogeltje. Uit een bruin verfpotje kwam nog wat verf voor het lijfje, voor de buik was er evenwel niet genoeg en daarom smeerde hij daar een beetje wit op. Een restje zwart kon dienst doen voor vleugels en staart en ook voor een gedeelte van de kop. Een gemorste druppel rood kwam op de snavel en een beetje geel, dat langs een potje was gelopen moest de zwarte vleugels wat opvrolijken. De vogel was nu nog wel haast het mooist van allemaal. Voor hij wegvloog, wilde hij eerst van de engel weten, waarvan hij zou leven. De Engel toonde hem een distel en zei, dat hij zoveel zaadjes uit die plant zou eten, dat de mensen hem distelvink zouden noemen. Dat gebeurde en nog steeds heet de putter in verschillende streken distelvink.

DE KRUISBEK

De kruisbek is een heilige vogel. Bij de kruisiging van Christus probeerde de vogel de nagels uit de handen en voeten te halen en hem van het kruis los te maken. Daarbij is zijn snavel verbogen.

Een andere vertelling zegt, dat er twee kruisbekken kwamen; de ene trok links aan de nagels, de andere rechts en ze kregen beide kromme snavels. Daardoor zijn er twee kruisbeksoorten, de ene met een links- en de andere met een rechts over elkaar gebogen snavel.

In de geneeskunde wordt de kruisbek ook genoemd. Een kruisbek in huis gehouden trekt de roos(een huidziekte) aan. Maar de patiënt moet de vogel dan zelf verzorgen. Men komt hiertoe waarschijnlijk doordat de poten van de vogel op den duur een rode kleur aannemen en men daarin een aanwijzing ziet, dat de ziekte is overgegaan.

Ook van de duif en de geelgors wordt iets dergelijks verteld.

De winterkoning

Een bekend vertelsel over de Winterkoning komt voor bij Plinius en in vele variaties bij het volk. Er heerst tweedracht tussen de arenden en de winterkoning, omdat deze laatste, zoals we geloven de koning der vogels is. Toen de vogels, zo vertelt men in Duitsland, besloten hadden, evenals de mensen een koning te hebben, kwamen ze overeen, dat hij koning zou zijn, die in een wedstrijd in het hoogvliegen het hoogste punt bereiken zou. De arend - doch in de kuststreken van Pommeren, Oldenburg Mecklenburg en ook in ons land de ooievaar - overwon alle mededingers. Toen hij daalde kwam er uit zijn vleugels een klein vogeltje, dat naar boven vloog en al maar riep:"Ik ben koning, ik ben koning". Hoewel de eigenlijke winnaar de list erkende, gaf hij zich toch gewonnen. De andere vogels stemden er echter niet mee in en toen de Winterkoning op aarde terugkwam, vielen ze hem aan. In zijn angst kroop het in een muizengat. Om te beletten, dat het er weer uitkwam, werd de uil, omdat hij zulke grote ogen heeft, erbij geplaatst om de wacht te houden. Gedurende de nacht kneep hij het ene oog dicht en hield het andere open. Te kwader ure deed hij het eerste doch verzuimde het laatste. Dit werd door de winterkoning gemerkt, die in de ingang van het gat op de loer lag en hij vloog er uit. Sedert die tijd durft de uil zich overdag niet meer te vertonen, daar hij, wat werkelijk het geval is, door de andere vogels vervolgd wordt.

In Normandië komt de winterkoning in zijn betrekking tot de Uil in geheel andere verhouding voor. Er moest eens een bode zijn om het vuur uit de hemel te halen. De winterkoning nam die gevaarlijke en moeilijke taak op zich. Het scheelde maar weinig, of het had hem zijn leven gekost. Gedurende de toch verbrandde het vuur al zijn veren zelfs het dons, dat zijn lichaam bedekte. Opgewonden over zoveel opoffering, gaven de vogels hem allen een paar van hun veren, behalve de uil. De verwekte zoveel verontwaardiging, dat geen enkele vogel de uil meer in zijn buurt wilde hebben. In een oud Duits gedichtje wordt verteld, hoe de winterkoning aan zijn naam is gekomen. Toen in Bethlehem de Heer nog in de kribbe lag, maakte een spin haar web juist voor het gezichtje van het kerstekind. Maria probeerde het vergeefs te beletten. De winterkoning evenwel ving de spin en bracht deze aan Jezus' moeder. Tot loon kreeg de vogel de koningstitel. Winterkoning.

Aan Sloet ontleen ik het volgende zeer merkwaardige verhaal uit Pommeren over het ontstaan van de winterkoning.

Een boer, Hans Dieberkorn, had een zoon, Jochem.Een ruwe ongelikte klant, die zich goed wist voor te doen en die erg slim was. Hij haalde allerlei guitenstreken uit, waarbij hij soms wel te ver ging, zoals hij eindelijk moest ondervinden.Op een verschrikkelijke sneeuwdag ontmoette hij in een holle weg een zeer oud man, die alle moeite deed een zware mand op zijn rug te krijgen. "Daar je hoopt" sprak hij tot Jochem "ook oud te worden, evenals ik het geworden ben, zul je me wel willen helpen". "O ja, heel graag" was het antwoord van Jochem. Inderdaad hielp hij d[illegible] ouden man de mand op de rug te krijgen.Doch nauwelijks had de man de mand op de schouders of Jochem wierp hem in de sneeuw en zei weggaande: "Piep, vogel,piep".De grijsaard wist zich uit de sneeuw op te werken en riep Jochem na: "Ja piep, vogel piep" God zal je leren piepen, goddelose jongen". En God deed het. Toen Jochem de volgende morgen weer naar het veld moest ging hij door de holle weg. Die naderende werd hij zo zonderling te moede, als hij nog nooit geweest was; hij vreesde angstig, dat de oude man zou verschijnen en zijn verwensing zou herhalen. Hij vermande zich echter en ging door. Doch nauwelijks was hij op de bewuste plaats gekomen of hij werd gegrepen, heen en weer geslingerd, was in een ogenblik weg en is nooit terug gekomen. Niemand heeft ooit gehoord,waar hij gebleven is. Velen geloven, dat de boze vijand hem gehaald

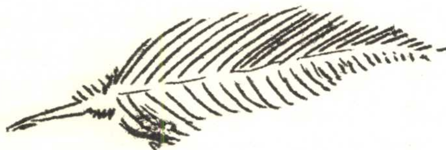
heeft. Maar zij hebben het mis; hij is het Winterkoninkje, daarom in Pommeren ook wel spottenderwijs "de Grote Jochem" geheten. De kinderen horen hem 's winters duidelijk "vogel piep" zingen.

De Winterkoning behoort, zo heet het in Frankrijk tot de O.L. Heers dieren. En hij verdient die naam meer dan menig andere vogel, omdat hij toen Jezus geboren werd, alle mosjes en pluisjes uit zijn nest plukte en daarvan een zacht bedje voor het kindje maakte. Op het eiland Marm gaat nog een andere legende over het ontstaan van de winterkoning. Er leefde daar eens een bijzonder mooie fee, die evenwel de slechte eigenschap had de mensen naar zich toe te lokken en als ze die in haar macht had, ze in zee te storten. Na veel avonturen hebben teslotte de inwoners van het dorp haar overrompeld, doch ze vloog als een winterkoning weg. Daarom werd de vloek over haar uitgesproken, dat ze eens in het jaar, op nieuwjaarsdag als Winterkoning terug zou komen, totdat ze door mensenhand gedood werd. Sedert die dag jaagt men op die dag alle Winterkoningen, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Iedere veer, die ze verliezen wordt zorgvuldig bewaard, daar hij gedurende het volgende jaar tegen schipbreuken beveiligt.

In het boek van Chomel van 1789 wordt melding gemaakt van een oude vorm van vogelbescherming. "Daar zijn plaatsen in Frankrijk, waar het voor kwaad wordt gehouden de nesten van deze vogeltjes te storen of zelfs maar de eyertjes aan te raken, makende zich het landvolk onderling wijs, dat op Driekoningendag de ouden met de jongen in het ronde om hen heen gaan zingen, waarvan de naam Roitelet ook afkomstig zou zijn".

In het Zuiden van Frankrijk maakt men ook jacht op de winterkoning. De gevangen vogel wordt vastgemaakt in twee hoepels, die plechtig worden rondgedragen onder het gezang, dat hij de koning der vogels is.

Te Carcassone droeg men hem rond, vastgemaakt aan een staak, versierd met slingers van olijf-, eiken- en maretakken.

Er is geen ekster, of hij heeft wat bonts.
W.C.H. STARING

Er is haast geen vogel denkbaar, die zo slecht bekend staat als de ekster. De Serven menen, dat de ekster is ont - staan uit het speeksel van de duivel en dat het een heksenvogel is. In Zuid - Bohemen geloven de mensen, dat de ekster de duivel zelf is, en daarom zal ook niemand het vlees van deze vogel gebruiken. De ekster dient de duivel als rijdier. Daarom hangt men een dode ekster in de stal om de paarden tegen den duivel te beschermen.

Alles wat men van de ekster vertelt spreekt van ongeluk en boosheid. Het begon al met de schepping: Toen de schepper de vrouw maakte, gebruikte hij daartoe allerlei stoffen, omdat de rib van den man, die hij gebruiken moest, weggeraakt was. Hij nam: de kronkels van de slang; het zich vastklampen van de kiemplanten; het sidderen van de grassen, de kaarsrechte houding van het riet, het zaad der bloemen, de wispelturigheid van het blad, de blik van de gazelle, de warmte van de zonnestra - len, de zachtheid van dons, de zoetheid van honing, de genie - pigheid der tijgers, de verzengende hitte van het vuur, de verstijvende werking van het ijs, het zwetsen van de ekster. Hij mengde deze elementen door elkaar heen en maakte er een schone vrouw uit. En nog heden heeft de vrouw al deze eigenschappen

in zich verenigd. In de ark van Noach misdroeg de ekster zich, volgens een Engels verhaal, ook. De Ekster heette ongehoorzaam te zijn geweest. Hij wilde niet in de ark, maar boven op het dak blijven zitten om over de ondergaande wereld heen te zwetsen. Sindsdien zal het ongeluk brengen, wanneer men in Engeland een ekster tegenkomt. Uit de naijverlegenden van God en de duivel put ik het volgende verhaal, dat vertelt hoe de ekster aan zijn lange staart komt.

In de tijd dat God en de duivel als landbouwers op aarde leefden, bediende God zich van een beitel en de duivel van een zeis om voor een voorraad hooi voor de winter te zorgen. God gebruikte 's nachts stilletjes de zeis van den duivel, maar hij liet den duivel in de waan, dat hij het met de beitel gemaaid had. De ekster vertelde aan den duivel, hoe de vork in de steel zat en lacht hem hartelijk uit, dat hij zich zo liet beetnemen. De bedrogen duivel smijt in zijn woede de ekster de beitel na, die hem aan het lijf blijft plakken. De steel binnen en het scherp naar buiten. Sindsdien heeft de ekster een lange staart.

Toen Christus stierf treurden alle vogels en lieten hun kop hangen, alleen de ekster vloog krijsend en schreeuwend om het kruis. O.L. Heer, die het lawaai niet kon verdragen, vervloekte hem ten eeuwigen dage. Prachtig sluit hierop een Franse kruisigingslegende aan: "Terwijl het roodborstje probeerde de wonden in de zijden, handen en voeten van Christus te sluiten, zat de ekster op het kruis en riep:"rac,rac,rac", omdat ze vooruit wel wist, niets te kunnen bereiken. Sinds die tijd is ze een gevloekte vogel en roept nog steeds hetzelfde. Een ontmoeting met een ekster zal ongeluk brengen. Eens was het kleed van de ekster prachtig van kleur; het is heel gewoon geworden. Het is de gevloekte ekster verboden, een nest in het loof van de bomen te bouwen en daar ze de gave der weldadigheid verloren hebben, zijn ze aan de vier windrichtingen overgeleverd en worden bij de minste regenval kletsnat.

Hoe slecht men in het algemeen over de vogel denkt, laten verschillende volksuitspraken duidelijk merken. In Tirol zegt men dat wanneer er eksters om een dorp snateren, er hongersnood komt. In Zwitserland voorspellen ze twist en tweedracht. Vliegt een ekster een visser na, dan vangt deze niets. In Pommeren voorspellen ze iemands dood, zoals uit een legende blijkt, die ik bij Jahn vond. In Löbnitz was de buurman van Paalmann zwaar ziek. Een zalf van den vilder te Damgarten kan nog helpen.

Paalmann ging er te paard heen. Hoewel hij 's morgens vertrokken was, kwam hij pas tegen de avond terug en zag doodsbleek. Onderweg had hij een grote troep eksters gezien, die schreeuwend om hem heen vlogen, zodat het hem groen en geel voor de ogen werd. Plots waren ze verdwenen en zaten er op de wei alleen nog twee eksters, die met elkaar schenen te spreken. Zijn paard stond stil. Een der eksters klapwiekte en riep:"Paalmann je moet sterven en je ligt na acht dagen onder de grond,terwijl je buurman weer fris en gezond achter de ploeg gaat"Daarna was hij als het waren de kluts kwijt geraakt en wist niet meer,hoe hij nog was thuisgekomen. Hij was geheel van streek en verbeeldde zich maar al een dood man te zijn. Drie dagen later stierf hij, en toen men hem vier dagen later naar het kerkhof droeg was zijn buurman door de vilderzalf genezen weer aan het ploegen. Wanneer de ekster na St. Jansdag (24 Juni) nog gehoord wordt, komt er hongersnood. Wanneer men een kruis in een boom snijdt, waarin een ekster broedt, moet deze het nest verlaten.

In de weervoorspelling speelt de ekster ook een rol.Ziet men een ekster alleen, dan zal dat slecht weer betekenen, doch zijn het er twee, dan kan men goed weer verwachten. Heksen nemen dikwijls de gedaante van een ekster aan en men beweert,dat als er negen eksters bij elkaar zitten, één ervan een heks is. In Graubünderland schoot eens iemand op een ekster,en er viel een halve vrouwenborst uit de lucht. Een jager, ergens in Oost-Zwitserland, om zijn misschieten door een ekster bespot, laadt zijn geweer met hagel en schiet op de vogel. De gewonde vogel vliegt in een hut. Als de jager 's avonds in die hut komt, is de vloer vol bloed en de huisvrouw met een verbonden voet bij het vuur.

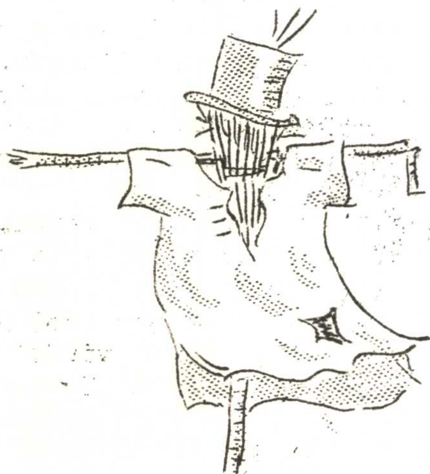
In Zweden gaat een grappig verhaal, waarin een boer den duivel bij de neus neemt. Eens had de duivel met een boer om zijn ziel en een schepel geld gewed. Hij, die het merkwaardige trekdier zou tonen, zou het winnen. De duivel kwam met een ekster aanzetten, de boer met zijn vrouw en een dienstmeisje.Hij had hun echter eerst de kleeren over het hoofd getrokken en ze daar vastgebonden. De boer won de weddenschap.

In de volksgeneeskunde en het bijgeloof speelt de ekster een rol en het is typisch, dat hij daar tot heilzame middelen wordt toegepast ondanks alle verhalen over zijn slechte en dui-

velse eigenschappen. Een ekster, in Maart geschoten en in een paardenstal opgehangen verdrijft de vliegen. In Mecklenburg kookte een boer een ekster met huid en veren en vermengde het afkooksel met wat sporkenhout en nam het als middel tegen de jicht. De as van een verbrande ekster, in de twaalf nachten geschoten, is een heilzaam middel tegen de koude koorts. Om eksterogen te verdrijven maakt men in Zwitserland op een plaats, waar een ekster gezeten heeft een kruis en zegt:"Zigi zigi", een uitroep van smart?Angers i ha drei Auge und hat zwaad" De eksterogen gaan dan weg.

Tegen vallende ziekte gebruikt men het poeder van eén tot kool verbrande ekster inwendig genomen. De Lemery noemt de ekster in zijn"Handboek der drogerijen" van 1741 en zegt van zijn vlees: "Het is goed voor de vallende ziekte, de raserneye, zwaermoedigheid, pijnen der gewrichten, oogziekten, in een vleeschant gebruikt of uitwendig gelegd". Men geloofde, dat de eksters zelf aan epilepsie leden, waarschijnlijk naar aanleiding van hun levendige bewegingen en daarom genazen ze natuurlijk de kwaal.

Men destilleerde daartoe uit jonge eksters een water "Aqua picarum". Een kleine 100 jaar geleden genas een pastoor bij Leipzig met eksterssoep de vallende ziekte. Aan de andere kant vertelt men te Munster, in het Beneden Inndal, dat hij, die de soep eet, waarin een ekster gekookt is, gek wordt.

Aanziet de kraaien, die van zaai-
noch oestgetij en weten;
die schure en hebben noch schapraai
en God verleent ze 't eten:
aanziet hoe dat ze, tem en fraai,
hier spijze en drank vergeten.

GEZELLE

De Kraai behoort ook niet direct tot de geliefde vogels. De meeste legenden spreken van hem met zijn kwade eigenschappen. Om te beginnen een paar bijbelse vertellingen.

Toen O.L. Heer de wereld schiep, deed de duivel alles, wat hij kon om hem tegen te werken. Vooral de mensen wilde hij kwaad doen. En omdat hij wist, dat de mensen niet zonder zonden konden, wilde hij die stelen. Op een vroege morgen probeerde hij zijn plan uit te voeren. God had hem evenwel doorzien en maakte een kraai om het te verijdelen. Toen de zon opkwam en de duivel zijn boos werk begon, vloog de kraai hem naar de keel en verijdelde het. De kraaien weten nog heel goed, dat ze de mensen deze weldaad bewezen hebben en ze vinden daarom, dat ze wel ten koste van de mensen kunnen leven. Daarom leven ze van de resten, die de mensen overlaten. Over de kraaien in de schapping vond ik een Roemeense fabel, die ik hier sterk verkort weergeef: Nadat God de wereld had geschapen, verzamelde

hij alle levende wezens met hun jongen om zelf te zien,wat een ieder van zijn schepping gemaakt had. Reeds had hij alle dieren aan zich doen voorbijgaan, toen de kraai met zijn jongen voorbijkwam. Toen God zag, hoe monsterlijk lelijk de jongen geworden waren, weigerde hij te geloven, dat dat zijn schepping was en hij beval de kraai, andere jongen te gaan zoeken. Diep bedroefd zocht de kraai overal op aarde, maar nergens vond ze jongen. Opnieuw verscheen ze voor god en vertelde hem ronduit, dat alle jongen slechter waren dan haar eigen jongen."Je hebt gelijk" zei God,"zo zijn per slot alle moeders" en hij beloonde ook haar en haar jongen.

Ook in de lijdensgeschiedenis van Jezus speelt de kraai een rol. Een Deense legende vertelt hierover: Op de morgen van de groene Donderdag, toen Jezus naar Jerusalem ging, was een kraai, die "Hurra" riep de eerste vogel, die hij tegenkwam. Ze was getuige van het verraad van Judas en had het verdrag van de 30 zilverlingen gehoord. In Tirol heet het, dat de kraaien eerst spierwitte, prachtige, maar trotse vogels waren. Graag vertoefden ze aan een beekje, waarin ze dikwijls baadden. Eens kwam Jezus daar voorbij en daar hij zeer dorstig was, wilde hij uit de beek wat drinken. Er zaten evenwel enige kraaien in het water, die hem weg joegen omdat ze bang waren, dat hun witte veren vuil zouden worden. Daarom sprak Jezus tot hen:"Omdat je zo ondankbaar bent en zo trots op je blinkende veren, zul je tot aan de ondergang der wereld zwarte veren hebben. En sindsdien zijn de kraaien zwart.

Het volk gelooft, dat de kraaien heksen- en duivelskinderen zijn. Een boer uit Reckow in Pommeren reeds eens met zijn wagen over een landweg, voorbij een boom, waarop een kraai zat. die erbarmelijk begon te schreeuwen, toen hij hem zag.Hij riep haar toe: "Ouwe heks, houd je mond. Je kan me niets doen". De kraai begon nog harder te schreeuwen en toen de boer naar haar omzag, bemerkte hij, dat ze hem nakeek. De boer werd woedend en riep:"Jou lelijke ouwe heks. Ik heb altijd wel geweten, dat je een mens bent." Dit hielp niet en de boer stiet enige vloeken tegen de vogel uit. Plots gingen alle vier de wielen van de wagen los en reden de berg af. De man moest de wagen laten staan. Toen hij thuis zijn wedervaren vertelde verwonderde dat de mensen niets, want hun ouders hadden hun immers allang verteld, dat de kraaien heksen waren. En dit geloof bestaat bij het landvolk nog heden. In Oostenrijks Silezië verhaalt een

oude legende:"De duivel en een schoenmaker wedden met elkaar wie in een bepaalde tijd het meeste het woord "Pech" kan zeggen. De schoenmaker begint zo snel als hij kan te zeggen"Pech-pech, hondermaal pech, enz." De duivel kan niet zo snel en zegt veel langzamer "Paach, paach" enz. De duivel verliest 't van den schoenmaker en hij is daar zo kwaad over, dat hij zijn kinderen, de kraaien veroordeelt, altijd net zo langzaam als hij paach - paach te roepen.

De hoogste graad van hekserij is een mens te doen sterven zonder hem enig letsel aan te doen, of zonder dat hem wat is ingegeven. In Mecklenburg kleedt men een dode vogel, bij voorkeur een kraai , als een menselijk lijk aan en legt deze in een kistje, en geeft de dode vogel, door een soort van doopformulier in de naam van de drieëenheid de volledige doopnaam van hem op wiens leven het gemunt is. Dan wordt de borst van de vogel met naalden geheel doorstoken en daarna wordt de vogel begraven op een plaats, waar zon noch maan kunnen schijnen. Al naarmate de vogel vergaat, sterft de mens, wiens naam eraan gegeven is, langzaam weg.

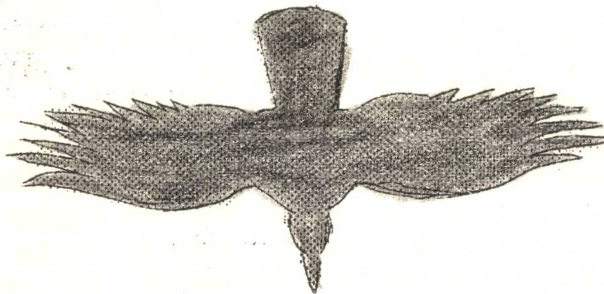
De kraai is een echte dief. Net als de ekster steelt hij glanzende, blinkende voorwerpen. Over deze diefstallen doen vele verhalen de ronde, waarvan ik er een paar wil noemen. Vorst Primislav uit Potsdam, miste zijn zegelring en deed een zijner edelknapen, die de schijn tegen had, van de toren werpen. Een tijd daarna ging de vorst op een jacht uit en rustte enige tijd op de plaats waar een eik werd omgehaald. Uit de top van de boom viel een kraaiennest en daaruit kwam de ring. De vorst ging naar de stad en liet uit het hout van de eik het beeld van een kraai snijden. Dit werd aan de toren bevestigd en is thans nog te zien. De kraai wordt genoemd in de legenden over openende en onzichtbaar makende stenen of kruiden. In mijn boekje "De Plant in het Volksgeloof" gaf ik een verhaal over de specht, die, wanneer zijn nest is dichtgemaakt, een openend kruid gaat halen en zo de nestopening weer ont - sluit. Een dergelijke legende bestaat ook over de kraai. In Oldenburg neemt men een kraaienjong en bindt dit aan de onder-zowel als aan de bovensnavel een touwtje en spant hiermee de bek open. De oude kraai zal, wanneer ze het jong komt voeren, dit niet kunnen aanzien en een kogel, die onzichtbaar maakt gaan halen. Deze kogel legt ze het jong in de bek, dan ziet ze de beroerdigheid niet meer. Als de jonge kraai de kogel in de

bek heeft, kan men die gemakkelijk bemachtigen en er zichzelf mee onzichtbaar maken. Vanwaar de steen komt en wat het is, vermeldt het verhaal niet. Behalve gouden, zilveren en in het algemeen glinsterende voorwerpen, steelt de kraai in het voorjaar massa's eieren. De Texelse jeugd jaagt de vogels bij de kievitsnesten weg en roept daarbij de volgende rijmpjes:

"Kraai,kraai ulekepoot (ulek = schelp - wulk?)
Je mem (moeder) is dood,
Je kiendertjes lopen te graaien (schreien)
Wittebrood met melk,
Dat lusten alle kraaien.

en ook:

Kraai, kraai, vettig dier
Wat doe je hier,
al in de koude winter?
Ik bak mijn brood en brouw mijn bier
Vettig dier, wat doe je hier?

De specht

De Romeinen geloofden, dat de specht, zoals zijn latijnse naam al zegt, Picus was, de zoon van Saturnus(de Tijd) en een eerbaar held. Picus wilde van de valse liefde van Circe niet weten en hij vluchtte het bos in. Daarom werd hij voor straf veranderd in een specht. En de Romeinen kenden hem een voorspellende geest toe. De zwarte specht was bij de Romeinen heilig en aan Mars gewijd. Plinius noemt hem met de naam Martinius. Zijn soortnaam was vroeger Picus Martinius. Het volk stelde hiervoor St. Maarten in de plaats. Plinius vertelt verder over hem het verhaal van de springwortel, dat ik bij de kraai aanhaalde in "De Plant. ." Een Noorweegse vertelling houdt in, dat God en Petrus eens op aarde wandelden en bij een vrouw kwamen, die aan de trog stond deeg te kneden. Ze heette Geertruide en had een rode muts op. Daar de beide wandelaars die dag al een heel eind gelopen hadden en zeer hongerig waren, vroegen ze de vrouw om een stukje brood. "Dat is best", sprak Geertruide en ze nam een stuk deeg en kneedde het. Maar hoe meer ze kneedde, hoe groter het werd en Geertruide vond't veel te groot om weg te geven. Daarom nam ze opnieuw een stuk. Maar ook dat werd groot. En zo ging het enige malen. Tenslotte toen alle stukjes deeg te groot bleken te worden, wilde ze de reizigers wegsturen. Nu werd de Heer boos en zeide:"Daar gij mij niets gunt, zul je voor straf een vogel worden en je schra-

le kost tussen houten bast zoeken en niet drinken dan wanneer het regent. Dadelijk werd de vrouw een vogel, vloog door de schoorsteen, werd zwart van het roet, doch behield haar rode muts. Daarom heet de zwarte specht ook wel Geertrudesvogel en heeft veel moeite, in de winter de kleine beestjes als schrale kost uit de boomstammen te hameren.

De verandering in vogels komt in veel landen voor, o.a. Zweden, Denemarken, Duitsland, Finland, Polen. Zo vertelt men in Denemarken, dat Jezus voor een oude vrouw hout gehakt had, en om een stuk brood vroeg. De vrouw bakte een stuk, wat te groot uitviel en zo ging het enige keren. Tenslotte zegt ze hem, dat hij een andere keer maar eens terug moet komen. Ze wordt dan veranderd in een kievit en moet steeds roepen:Klijf ved. Wat betekent: hak hout, hak hout". In dezelfde geest vertelt men legenden over de zwaluw, de uil en de koekoek. Een legende uit Letland verklaart, hoe de zwarte specht aan zijn rode kop komt.

In de grauwe voortijd leefden de duivel en god op aarde als rijke boeren. De duivel bezat allemaal prachtig zwart vee. Hoewel God graag wat vee wilde overnemen, wilde de duivel het niet verkopen. God, die het vee beslist wilde hebben, gebruikte een list om het te bemachtigen. Hij timmerde prachtige stallen en vertelde de duivel, toen deze vroeg, waar die stallen toe moesten dienen, dat hij, wanneer hij eenmaal stallen had, ook wel aan vee zou komen. De duivel had de specht als koeherder en deze hoedde, gezeten op een hoge boom de kudde. God stuurde muggen en horzels naar de wei en deze maakten het de koeien heel lastig en gaven de specht veel werk. De duivel,die het gezien had, ving het ongedierte, stopte het in een zak en hing die aan de waterkant aan een es. God stuurde dan een krab uit met de opdracht, de zak te vernielen. En opnieuw vliegt het ongedierte op het vee, dat nu in de hof van God vluchtte. God verfde de koeien bont. De duivel was zo kwaad, dat hij de krab vervloekte om altijd achteruit te lopen en de specht op zijn kop sloeg, zodat het bloed zijn kop rood verfde. Maar zijn vee was onherkenbaar voor hem, bont en met gespleten hoeven en hij kreeg het niet terug. Maar God had ook niet veel succes met het vee en schonk het de mensen.

Ook bij de bonte specht is het een naijver legende, die het ontstaan van de kleuren der veren verjlaart. Eens in de voortijd, bedreven God en de duivel samen akkerbouw. De duivel

werkte met paarden en God met een specht. De duivel werkte veel overdag en God 's nachts; dan nam hij de paarden van den duivel en maakte zijn werk toch op tijd af. Op een dag vroeg de duivel, die daar niets van wist, de Heer te willen ruilen, want hij dacht: een specht is goedkoper in onderhoud. God stemde hierin toe en zo gebeurde het. De duivel spande nu de specht voor de ploeg, maar deze kon haar niet van de plaats krijgen. De duivel werd nu zo kwaad, dat hij de specht de kop doorstak en hem bont en blauw sloeg en zo is de specht nu nog steeds bont en heeft hij een rode kop.

Een merkwaardig volksgeloof bestaat er over de groene specht, dat zegt, dat deze vogel nooit uit grote watervlakten zoals beken, meren, enz, drinkt, maar altijd uit wagensporen en dergelijke. Aan dit geloof ligt de volgende legende ten grondslag.

Toen God na de schepping der aarde een grote vijver door de dieren liet maken, onthield de specht zich van alle arbeid uit angst, zijn fraaie veren vuil te maken. God bepaalde, dat hij voor straf ten eeuwigen dage uit geen vijver drinken zou. Bij lange droogte hoort men hem nu klagend roepen: Giet-giet. God erbarmt zich dan wel eens en laat het regenen,dat het giet. Vandaar, dat deze vogel een goede regenvoorspeller is en de naam draagt van Regenpieper, watervogel, gietvogel en in Engeland Rainbird.

wielewaal

Kom mee naar buiten allemaal,
dan zoeken wij de wielewaal
en vinden wij die muzikant,
dan is de zomer weer in 't land.
djudeljo is zijn lied (2x)
djudeljo en anders niet.

De verklaring,die ik ergens vond,dat de vogel wielewaal heet,omdat hij wielwaal roept,vind ik maar heel zwak. Met heel veel fantasie kun je het er misschien van maken,maar ik hoor in zijn roep toch altijd meer het djudeljo uit het bovenaangehaalde liedje. In een legande heet het,dat de wielewaal uit't paradijs verbannen is omdat hij het wachtwoord was vergeten.Nog steeds probeert hij het zich te herinneren en varieert steeds zijn roep om er op te komen.

De nachtegaal

Och moeder, is dat nu de nachtegaal,
daarvan gij, moeder, mij zo menigmaal
verteldet dat hij voor de zonne zingt,
en na de zonne, zoetjes avondklinkt?
Dat bruin hij is van verwe en eiers legt,
in leeggebouwde nesten? Moeder, zegt,
wanneer hij, vroeg en spade, uit minnen gaat,
is 't waar, dat hem een vooze reuk verraadt?
dat menig malgemutste speleman
daar schielijk kreeg een . . kwade kele van?
Maar reuk, lucht noch lied en geeft,
zoo dra hij eens zijn huis vol kinders heeft?

GEZELLE

Het is eigenlijk geen wonder, dat de legenden, die over de nachtegaal bekend zijn, grotendeels gaan over het nachtelijk gezang. In Malte vertelt men: Het gebeurde eens, dat Maria haar kindje niet in slaap kon zingen, omdat ze hees was en, moe van het spinnen; Jezus, die aan het zingen gewend was, wilde niet gaan slapen. Maria probeerde het nog eens en nog eens,maar ze was te schor en het lukte niet. Daar hoorde ze plotseling een klein vogeltje haar liederen prachtig zingen. Zo goed zong de vogel, dat Jezus dacht, dat Maria het zelf deed en insliep. Maria sprak nu tot het vogeltje:"Van nu af aan zul je mijn stem hebben en daarmee de mensen vertellen, van leed en vreugde,van

het verlangen naar de Vrede. En je naam zal aan de mijne verbonden worden". En van die tijd heeft de nachtegaal haar prachtig geluid en het volk noemt haar: Maria nachtegaal des hemels.

Een Zweeds volkslied houdt in, dat een broeder en zuster door een kwade stiefmoeder, door middel van toverij veranderd worden in een beer en een nachtegaal. Zij kunnen alleen verlost worden, wanneer een door haar gezang verrukte ridder haar slacht en haar hartebloed drinkt. In een Deense sage wordt het meisje eerst veranderd in een hinde, doch uit vrees voor de honden van een jager, verandert zij zichzelf in een vogel. De jager spant een strik, snijdt zichzelf een stukje vlees uit de borst en hangt het als een rode bes voor de strik, waarin hij werkelijk de nachtegaal vangt. Deze wordt door het eten van het vlees onttoverd en de gelukkige vrouw van den jager. In de Kreits Regenwalde, in Pommeren, was de nachtegaal een herderin, die de knechts door haar gezag's morgens te vroeg wekte. Een ervan verloor zijn geduld en verwenste haar, zodat ze in de 's nachts zingende nachtegaal veranderde.

Ten tijde van het concilie van Constanz zong de nachtegaal zo heerlijk, dat allen naar het bos gingen om het te horen. Toen hem eens gevraagd werd, wie hij toch was, antwoordde hij, dat hij de ziel van een vervloekte was en vloog weg. Allen, die hem gehoord hadden werden ziek en stierven. In de Lechrain verzoeken de stervenden Moeder Gods hun een nachtegaal te zenden om hun stervenslied te zingen.

Op het eiland Rügen vertelt men, dat de nachtegaal een vervloekte herderin is, die haar vrijer, een herder slecht behandelde door hem haar en ook zijn kudde tot middernacht te doen hoeden. Aan haar belofte om te trouwen gaf ze geen gevolg. Dit verdroot hem ten lange leste en hij riep in woede uit, dat hij wel wenste, dat zij tot aan de jongste dag niet slapen zou. En zo geschiedde het. Ze werd een vogel, die niet slapen kan en klagend zingt: "Is Tid, Is Tid - To wied, to wied.

Crizi, crizi - To Bucht, to Bucht, to Bucht.

De betekenis van het rijmpje is, dat het tijd is om naar huis te gaan, dat de schapen verweg zijn. Crizi, de herdershond wordt met zijn gewone roep aangezet, ze in een boog bijeen te drijven. Daarna zingt ze nog driemaal en zwijgt.

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

De nachtzwaluw

Dit is een vogel, die door zijn geheimzinnige manier van doen de aandacht van het volk getrokken heeft. Verschillende volksnamen wijzen er al op. Het merkwaardige ratelende geluid , dat hij 's nachts maakt en het feit, dat hij overdag zelden gezien wordt,verschafte de nachtzwaluw behalve deze naam namen als dagslaper en nachtratel.Waar de naam vliegende pad,die ik bij Staring vond op doelt,is me niet duidelijk. De naam geiten - melker is geen oorspronkelijke volksnaam uit deze streken, maar werd door het volk overgenomen van de geleerden,die Plinius lazen. Deze vertelt over hen als grote nachtvogels,die wel wat op merels lijken, overdag niet kan zien en als een dief in de nacht de stallen der herders binnenkomt en naar de uiers van de geiten vliegt om melk te zuigen. Tengevolge hiervan wordt deze uier ziek en sterft af. Dit geloof bestaat nog steeds en de geitenmelker staat slecht aangeschreven. Het volk gelooft nog tegenwoordig,dat de geitenmelker de geiten melkt.

's Nachts hoort men vaak een spinnend of snorrend geluid van deze vogel. En aan deze laatste eigenschap dankt hij zijn naam van ratelaar. Graag vertoeft de nachtzwaluw bij stallen , omdat daar veel vliegen zijn. Dit verklaart dus, dat hij daar vaak gezien werd en het zal het volksgeloof wel versterkt hebben.

De Lijster

Hoog in de top van een sparreboom
zit zingend een Merel en fluit
zijn vreugd, zijn leed, zijn zomerdroom
op sprankelende klankenstroom
wijdgolvend uit. GARMT STUIVELING

De enige legende, die ik over deze vogel vond verklaart hoe het komt, dat de vogel in het vroege voorjaar niet direct volop zingt,maar eerst oefent. : Jezus en Petrus kwamen in Maart door een bos,waar een lijster overmoedig zat te zingen. "Vandaag wil ik trouwen en morgen mijn broer",wat zeggen wilde:het wordt voorjaar.Petrus wenste hem goeden morgen.De lijster,inplaats van te bedanken zei overmoedig:Ik heb geen tijd, u te bedanken. Jezus en Petrus gingen verder, maar God zorgde ervoor,dat het 's middags hard regende en 's nachts verschrikkelijk sneeuwde. Toen Jezus en Petrus nu de volgende ochtend terugkwamen zat de lijster daar verkleumd in zijn boom.Petrus wenste hem weer goden morgen en de vogel dankte en antwoordde: "Heden sterf ik, morgen mijn broer" Sinsdien is de lijster bij het begin van de lente zeer voorzichtig met zijn gezang en roept alleen:"Morgen sneeuwt het, ik heb geen kleeren en schoenen nodig om naar mijn geliefde te gaan".

Hoewel de Hop in ons land niet veel voorkomt,wil ik toch uit de grote hoeveelheid legenden,die er over deze vogel zijn, een paar van de meest karakteristieke noemen. Natuurlijk speelden de merkwaardige kopveren,die de hop kan opzetten,zodat ze een kroon lijken, een grote rol.

Hij wordt vaak de koster van de koekoek genoemd. Een Boheemse sage vertelt hoe die twee met elkaar in verband komen. De koekoek had vroeger een prachtige kroon. De hop, op een vogelbruiloft genodigd, vroeg deze te leen, maar gaf hem niet terug. De eigenaar roept hem nog steeds toe:kluku, kluku,waarop de hop antwoordt:Idu, idu - ik kom al. Een ander verhaal zegt, dat de hop een gedaanteverwisseling zou hebben ondergaan, evenals de koekoek. In Mecklenburg verhaalt men, dat de hop en de koekoek vroeger koeherders waren. De kudde van de eerste graasde op vette grond, zodat de beesten vet en welgedaan waren; die van de ander graasden op magere grond en bleven mager. Toen de herders 's avonds naar huis gingen, liepen de koeien van de eerste weg en de herder riep: Bunt herum. De hop kon de zijne niet op de been krijgen en vruchteloos riep hij: oep - oep. Beide riepen dag en nacht, totdat zij buiten adem waren en na hun dood in vogels veranderd, roepen zij nog hetzelfde als bij hun leven.

Een geestig verhaal verklaart, hoe het komt, dat de hop hoep - hoep roept.

In Pommeren verhaalt men,dat Wiederhoff, een dameskleermaker,bij de vrouwen zo in de gunst raakte,dat zelfs de Koningin het kleed,dat zij bij de kroning zou dragen bij hem liet maken. Met kostbare stoffen beladen ging hij dikwijls naar huis, en zuchtte dan bij het beklimmen van de trappen:"Hoep, hoep". Hij werd een zeer rijk man,maar toen hij zo hebzuchtig werd, dat hij zelfs stal,strafte God hem met de verandering in een hop. En die roept nu nog altijd "Hoep-hoep".

De korenbloem staat met de hop in verband.Albertus Magnus deelt in zijn verhandeling"De Virtutibus herbarium"mede,dat de Magiërs geloven,dat wanneer die bloem, vermengd met bloed van een wijfjeshop met olie in de lamp wordt gebrand,alle omstanders menen,dat zij magiërs zijn, zodat de een gelooft, dat de ander op zijn kop staat; dat als dit mengsel op het vuur gelegd wordt,wanneer de sterren schijnen,deze op elkaar schijnen toe te lopen en dat, zo er een pleister van gemaakt wordt en deze op iemands neus wordt gelegd,deze persoon uit vrees op de vlucht gaat.

Zeer vrij, en zeer slecht, want bij mij is blijkbaar de dichtader vergeten, vertaal ik een gedichtje uit des Knaben Wunderhorn:

De Hop is keurig opgedirkt, maar och, hij heeft geen stem,
Zijn kroon draagt hij steeds met zich mee,toch steekt er niets in hem.
Hij heeft veel kleeren als een graaf,men kan zich daaraan vergapen.
Zijn vader was een timmerman,zijn broeder hoedt de schapen.

In vroeger tijden bouwde de hop een prachtig nest, waarvan de wanden uit Thaler van goud bestonden. De gierige mensen verstoorden de nesten om het goud. Nu bouwt de hop uit de mest een nest en wordt niet meer lastiggevallen. De vuiligheid in de nesten verschaft hem in Gelderland de naam Schiethoep of Stronthoepe.

Wie in Tirol het oog van een hop bij zich draagt, is bij iedereen gezien en heeft voor het gerecht geluk. Heeft iemand de kop bij zich,dan kan hij niet bedrogen worden. Die hem in de geldbeurs heeft, kent geen gebrek. In Spreewald laat men zich, wanneer men de eerste hop hoort, op de grond vallen als middel tegen spit in de rug.

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

De koekoek

Koekoek,koekoek, met je eeuwig
"Koekoek",nu zoo rosesneeuwig
In den hof de appel bloeit,
En de weide goudig gloeit!
MARIE W. VOS

De koekoek heeft door alle tijden heen een grote rol gespeeld in het bijgeloof der volkeren. De Grieken en Romeinen kenden de vogel en Plinius schrijft:"Voor de eerste roep van de koekoek moet de wijnstok gesnoeid zijn, anders gebeuren er erge dingen", en verder:"Wanneer iemand de eerste koekoeksroep hoort, moet hij op de plaats waar hij staat om zijn rechtervoet in het zand een lijn trekken en dan het zand van deze voetindruk uitgraven. Overal waar hij dit zand strooit, zullen geen vlooien komen."

Dit geschiedt nog; weliswaar niet meer tegen de vlooien, maar wel als algemeen zegenbrengend middel. Zeer waarschijnlijk is de koekoek in de Noorse Mythologie een aan Thor gewijde vogel geweest, wat een bevestiging vindt in het feit, dat alle bloemen en vruchten, die met de koekoek in verband staan een rode kleur (de Thorskleur) hebben.

Natuurlijk bestaan er verschillende legenden over het feit, dat de koekoek haar eieren in de nesten van andere vogels legt. Eens toen de vogels afgesproken hadden, het feest van Maria te vieren en besloten, die dag niet aan hun nesten te

zullen bouwen, brak de koekoek de belofte en deed het toch. Sindsdien is ze gevloekt. Ze heeft geen mannetje meer en ook geen eigen nest. Daarom legt ze stilletjes haar eieren in het nest van een grasmus of een andere kleine vogel. Als de pleegmoeder het ei heeft uitgebroed, vreet de jonge koekoek als dank haarzelf op. In Pommeren heet het, dat toen God alle dieren een naam gegeven had, de koekoek er geen ontving. Dit verdroot hem en hij vloog over 's Heeren troon en vroeg:" Heb ik geen naam gekregen?" De Heer antwoordde ontkennend. De verbitterde vogel zei toen:"Dan wil ik voor altijd de koekoek zijn, en eeuwig zal ik mijn naam roepen". En zo gebeurde.

Aan de eerste roep van de koekoek is allerlei bijgeloof verbonden. De dag, dat de koekoek voor het eerst roept, wordt in Westfalen als een feestdag gevierd. Die er het eerst bericht van aan een boer bracht, kreeg een ei, dat hij braadde.Op weg naar huis zei hij, iemand tegenkomende, niet goedendag, maar : de koekoek heeft geroepen. In het bosrecht werd het eerste roepen van de koekoek zelfs gebruikt om een termijn te bepalen. In een oud bosrecht van Sweinheim staat:
"Auch wisseten zie,wan man da bruck hauwen sulle und ussgeben soo sulle man atheben zum jahrstage und sulle hauwen biss zu Sant Walpurgedage (1 Mei) dar der gauch (koekoek) gukte und ni lenger". Het voor het eerst horen kan ook een magische werking te voorschijn roepen. Te Bilderbach in Westfalen,wentelde men zich bij die gelegenheid in het gras om een heel jaar vrij van pijn in de rug te zijn. Volgens Sloet vraagt het volk aan de voorspellende koekoek:

"Trouwe knecht zeg mij recht:
Zeg mij waar, hoeveel jaar
Zal ik nog dit kruisje dragen?
Koekoek, hoe lange zal ik leven?

Na de oproep wordt er geluisterd,hoeveel keer de koekoek roept; zoveel jaar zal de vrager nog te leven hebben, of het jonge meisje nog moeten wachten tot ze bruiloft viert.Het voorspellen van het aantal te leven jaren is het werk van den boze. De duivel beloofde de mensen een zak vol geld als ze raden kunnen, hoe oud hij is. Een man ging hierop in, klom in een boom en riep driemaal als een koekoek. De duivel vloog er in en riep uit, dat hij 7777 jaar oud was. En hij moest de zak met geld aan den man geven.

Twee meiden, Minja en Trenja, die volgens het Skalden -

lied in de Edda op last van koning Trodi van Denemarken twee bijzondere zware molenstenen moesten draaien, mochten niet langer rusten dan gedurende de tijd, dat de koekoek riep. Volgens anderen, zolang de koekoek zweeg. Een typisch bijgeloof is ontstaan uit het feit, dat de koekoek en de sperwer veel op elkaar lijken., en dat de tijden die ze in ons land doorbrengen, afwisselen. Als de koekoek verdwijnt komt de sperwer.Daardoor geloofde het eenvoudige volk, en dat doet het, weet ik uit eigen ervaring, nu nog, dat de koekoek 's winters een sperwer is. Dit bijgeloof is heel oud, het bestond al bij de Grieken. Verschillende legenden zijn er, waarin de hoofdpersoon, omdat hij een slechte daad verricht, in een koekoek veranderd wordt.

Het ging eens een boer zeer slecht. Hij bracht zijn twee kinderen in een bos en zei hun:"Zo, zoek nu bessen en als ik terug kom roep ik Guck, guck en dan neem ik jullie mee naar huis!" De volgende zomer had zijn toestand zich veel verbeterd, en hij verlangde erg naar zijn kinderen. Hij ging naar 't bos en riep zo hard hij kon "Guck-guck",doch antwoord kreeg hij niet. Plots stond er een vrouw voor hem, die hem vertelde, dat zijn kinderen in het bos verhongerd waren en hem voor straf in een koekoek veranderde, die eeuwig zijn eigen naam moet roepen.

Een Poolse legende verhaalt, hoe een driejarig meisje, dat O.L. Heer en Petrus wilde doen schrikken, zich in de oven verstopte en daar begon te roepen"Koekoek,koekoek". Ze werd in een vogel veranderd, wiens naam ze riep en vloog naar het naburige bos. Van dit meisje stammen alle koekoek af en als aandenken daaraan, dat ze van een reine maagd stammen, broeden ze de eieren, die ze leggen niet zelf uit, maar brengen ze in de nesten van andere vogels.

Een oud volksgeloof zegt, dat de koekoek vroeger een bakker was. Eens, voorbij een bakker gaande,wiens warm brood lekker rook, liet Jezus om een brood verzoeken,dat hem geweigerd werd. De vrouw en de 6 dochters van den bakker gaven het hem heimelijk. Als dank daarvoor werden ze aan de hemel geplaatst als het zevengesternte en de bakker werd tot straf een koekoek.Het zevengesternte is zichtbaar gedurende de weken, dat de koekoek zich doet horen. Een Zweedse legende verhaalt: Eens, toen Jezus en Petrus op aarde wandelden, deden ze een boerenhofstede aan. De boer was thuis, maar zijn vrouw was nergens te vinden. "Waar is je vrouw?" vroeg de Heiland. De boer antwoordde kwaad: "Ze ging uit". Hij had haar evenwel doodgeslagen en het lijk in

een hooiberg verstopt. De Heiland zag de boosheid en veranderde hem in een koekoek, die nog steeds moordenaarseigenschappen bezit en zich daarom in het najaar in een sperwer verandert, die dan de kleine kwikstaart, die zijn pleegmoeder was, opvreet. Ook zegt men, dat als iemand een koekoek nadoet, deze kwaad wordt en zijn hartebloed uitspuwt, waarvan de vlekken op de bladeren en bloemen stammen. Wanneer de eerste hooioper op het land verschijnt, zwijgt hij, omdat hij bang is, dat zijn misdaad zal worden ontdekt. Evenals in het hoofdstuk van de specht met de koeien het geval was, vertelt de volgende legende van de H. Petrus, die met den Heer een boerderij houdt, en de paarden van den Heer wil hebben. De koekoek, de grootste dief van alle tijden, steelt de paarden en Petrus vraagt aan God een stuk of wat honden om den dief op te sporen. En ze zochten dag en nacht. Omdat het 's nachts zo donker was, zond God hem glimwormpjes. De koekoek werd door Petrus vervloekt ; deze veranderde in een zwarte vogel, die altijd zijn eigen naam roept. De glimworm verschijnt in de tijd van St. Petrusdag en dan zwijgt de koekoek.

Op het weer heeft de koekoek een kwade invloed. Dit geloofden althans de bewoners van Noord Frankrijk, toen wij, om een langdurige regen op te doen houden de koekoek uit de bossen verdreven. Ze deden dit met wissers, die dienen om de vloer van de oven schoon te maken, voor het brood er in geschoven wordt. Dit staat misschien in verband met de metamorfose van bakker in koekoek.

Een koekoekskind is een bastaard en het dankt die naam aan de gewoonte van de koekoek, zijn eieren in andermans nest te leggen. Er zijn nog meer van dergelijke volksuitspraken. Ik laat er een paar volgen, die ik gedeeltelijk aan Staring ontleen:

"Een koekoeksroep ter helft van Maart
is voor den boer een daalder waard".

Als de koekoek zwijgt hoort men de leeuwerik.

Koekoek en zijs zingt niet één wijs.

Elk meent, dat zijn koekoek fraayer zingt dan eens anders nachtegaal.

De koekoek wordt wel met den duivel in verband gebracht. De naam van koekoek en duivel wisselen elkaar in enkele spraak

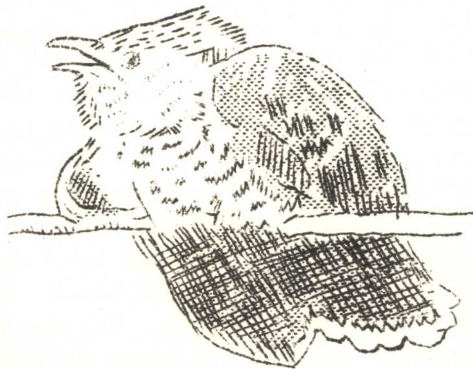
wijzen af. Zo bijv.: De duivel-koekoek-zal je halen; loop naar den duivel-koekoek.

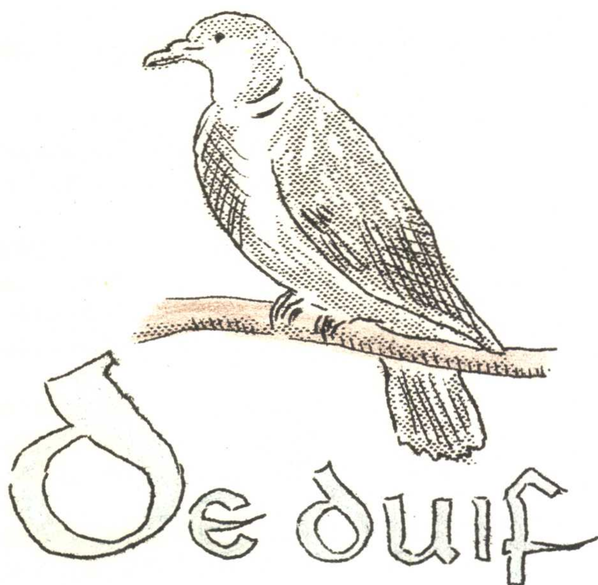
Tenslotte nog een aantal planten,die met de koekoek in verband staan. De klaverzuring begint te bloeien als de koekoek komt. Daaraan dankt het de naam koekoeksklaver en koekoeksbrood, namen die reeds bij Dodonaeus voorkomen.

De meidoorn noemt men de boter- en kaasboom van de koekoek. De guicheheil wordt volgens Sloet zo genoemd, omdat de oorspronkelijke naam gauchheil, koekoeksheil is. Deze verklaring bevredigt me niet erg; de afleiding guichelen-goochelen-tooveren lijkt me beter.

De wilg als toverboom wordt ook in verband met de koekoek genoemd. Volgens het volk zit de koekoek graag in wilgebomen. Ook is er overeenkomst tussen de waarzeggers der Scythen,die uit de takken der wilgen de toekomst konden zien.

Natuurlijk moet hier ook genoemd worden de koekoeksbloem, die bloeit in de tijd dat de koekoek begint te roepen. En ook nog iets over het koekoeksspog. Het volk gelooft, dat wanneer de koekoek heeft geroepen, hij op de bloemen spuwt. Wij weten tegenwoordig, dat de spuugkloddertjes worden gemaakt door het spuugbeestje Philaenus spumarius, dat zich in het "spuug" verbergt. Dit beestje is de oorzaak van de meeste gekroesde bladeren.

De duif

Klap - klap - klap
m'n dertien duiven
slaan hun vlerken,d'eene op dâar;
klap - klap - klap
en henen schuiven
doen ze, van mijn dak mij daar.
GEZELLE

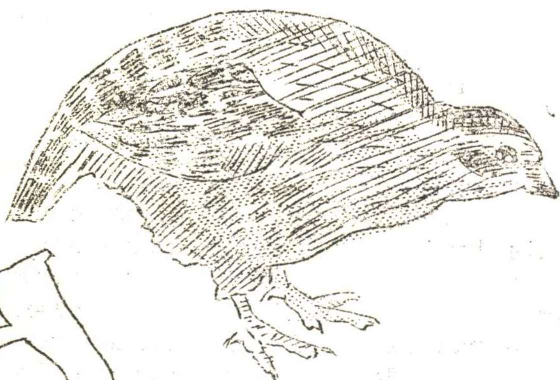
Het volk zocht een verklaring voor de rode poten van de duif. In een typische Poolse legende ligt deze verklaring. Toen Noach uit de ark een duif uitgelaten had, zocht deze op een eik een rustplaats. De eik stond echter zover in het water, dat de duif met de poten dat water raakte en daar het rood was van het bloed van alle levende wezens, die erin verdronken waren, kreeg de duif rode poten, die ze nu nog heeft.

In Engeland geloofde men, dat de ziel in een witte duif overgaat. Van een zinkend schip zag men eens de zielen der verongelukten als witte duiven naar de hemel vliegen. Op de Longobardische graven werden palen met duiven geplaatst. Een typische legende hierover doet in Zwaben de ronde. In dat land leefde een zeer gierige boerin, die nooit geld aan de armen gaf, maar alles wegstopte in een kast. Een arme man vervloekte haar eens en zei, dat alles in wormen zou veranderen. Toen zij eens de kast opendeed, zag haar man, dat de vloek werke-

lijkheid was geworden. Hij stootte zijn vrouw in de kast, en liet haar daarin. Toen later de man eens ging kijken,wat er van haar geworden was,vloog er uit de kast een witte duif. Dat was de ziel van de vrouw, die na haar vreselijke dood van haar zonden verlost was en naar de hemel vloog. In een Letlandse sage heet het,dat de duiven hemel en aarde geschapen hebben: Toen in den beginne er noch hemel noch aarde was, zaten er eens 3 duiven op een grote Ahorn,die temidden van een blauwe zee stond. De duiven beraadslaagden,hoe hemel en aarde te scheppen. Ze besloten van de zeebodem wat fijnkorrelig zand te halen, daaruit zouden ze de zwarte aarde maken. Daarna zouden ze een gouden steen halen,waaruit de zon, de hemel, de maan en de fonkelende sterren zouden worden. En zo gebeurde het.

Tortelduiven,die op vele plaatsen Godsvogels genoemd worden, mag men niet eten. Ze brengen geluk in het huis, waar men ze houdt, maar men moet ze ten geschenke gekregen hebben. De houtduif maakt een heel lelijk nest. Vroeger kon ze het helemaal niet en keek met afgunst naar de ekster,die prachtnesten maakte. Ze vroeg de ekster, het haar te leren. Dat werd goedgevonden op de voorwaarde, dat de ekster een roodbonte koe zou krijgen, die de duif bezat. De duif, die de koe niet graag wilde missen, keek gespannen toe naar het werk van de ekster. En nauwelijks had deze enige takjes neergelegd, of de duif zei,er nu alles van te weten en ze wilde de koe niet geven. De dierenrechtbank ontzegde de duif verder onderricht en wees de ekster de koe toe. De duif roept nog steeds om haar koe:"Roo-koe, roo koe".

In Friesland geldt als probaat middel tegen de dauwworm, een duif in de kamer te houden. Wanneer je weet,dat de Friese naam voor duif "dou" is, wordt het verband tussen duif en dauwworm duidelijker. Op een breuk wordt een levend opengesneden duif gelegd, een middel,dat ook bij andere kwalen met verontrustende symptomen wordt toegepast. De tortelduif weert de tering en het bloed van een duif is een goed middel tegen wratten. Tegen rheumatiek, krop en keelpijn helpt een levend opengesneden duif tegen de hals of op het hoofd te houden. Om gordelroos te genezen legt men om iedere voet een opengesneden duif. Een dergelijk recept geeft ook de "Medicijnwinckel".Duivenmest helpt tegen verzweringen, als men het op de zwerende plaats legt.

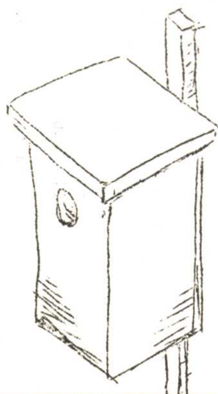

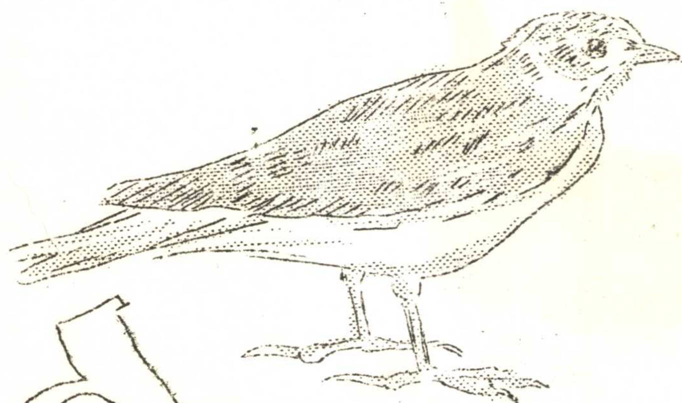
De patrijs en de kwartel

De patrijs wordt in het Latijn Perdrese genoemd. Hij dankt zijn naam aan Perdrex, de zoon van Daedaleus'zuster, die door deze uit de toren van de tempel van Minerva werd gesmeten. Minerva, die medelijden had, veranderde Perdrese bij zijn val in een patrijs. Daarom vliegen patrijzen altijd zo laag bij de grond, omdat ze bang zijn voor grote hoogte, gedachtig die val.

De Kwartel heeft in het volksgeloof algemeen de roep van doof te zijn. Wanneer men dan van iemand spreekt, die stokdoof is, zegt men:"zo doof als een kwartel".

Dit geloof is ontstaan door het feit, dat de kwartel,als er gevaar dreigt niet weg vliegt, maar stil blijft zitten en het dus net lijkt, of hij niets gehoord heeft. In werkelijkheid vertrouwt de kwartel zo op zijn schutkleur, dat het wel lijkt, of hij het veiliger acht, te blijven zitten dan op te vliegen.

De leeuwerik

Met wat snelle wakk're vlerken
Vliegt de kleine leeuw'rik op,
vrolijk singend na de swerken
en des hemels hooge top!
't aardig beesje rept sijn vleug'len
En sijn held're stem tesaem.
't Kense beide niet beteug'len,
't Is hem selfs soo aengenaem.

WILLEM SLUYTER
(1627 - 1673)

Een prachtige Hongaarse Christuslegende verhaalt, hoe het komt, dat de leeuwerik zo snel en zo hoog kan vliegen en waarom hij onder het vliegen kan zingen.

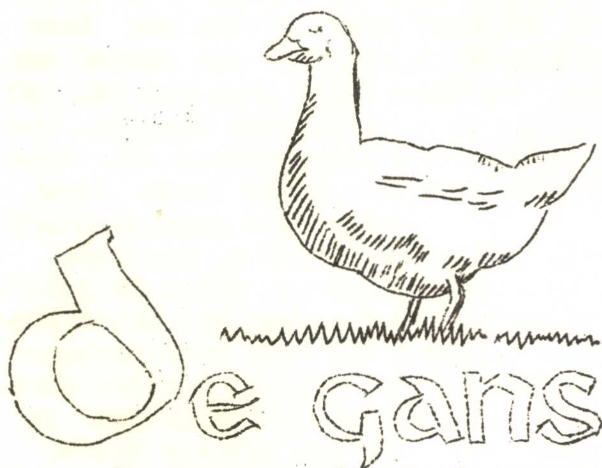
Toen men Christus wilde vangen om hem aan het kruis te nagelen, probeerde hij zich voor zijn vervolgers te verbergen. De leeuwerik probeerde zijn achtervolgers door zijn gezang op een dwaalspoor te brengen, maar de kwartel begon te roepen: hier loopt hij (in het Hongaars: itt szalad). En daarna de kievit: hij verstopt zich (bivik), en tenslotte de duif: in 't struikgewas (a bukorba). Zo kregen de vervolgers Jezus te pakken. Jezus vervloekte de drie vogels. De kwartel zo, dat zij niet hoog zou mogen vliegen, de kievit zou zich altijd tussen gras en biezen moeten verstoppen en de duif, dat ze nooit in

Er kan niet bepaald gezegd worden, dat de kievit in het volksgeloof een heel gunstige plaats inneemt. Het volk ziet hem in het algemeen als een gevloekte vogel;alleen de eieren maken het een beetje goed. In een deense sage komt dit als volgt tot uiting: Eens toen Jezus op aarde wandelde, kwam er een kievit voor hem langs gevlogen, die schreeuwde "Tyvit",dat dief betekent. Jezus sprak tot de vogel:"vervloekt ben je.kievit,maar niet je eieren" Sindsdien hebben de mensen een hekel aan de kievit,maar zijn eieren worden graag gezocht en als voedsel gebruikt. Een variant vertelt,dat de kievit als straf niet op boomtakken mag nestelen. De kievit was de dienstmeid van O.L.vrouwe. Ze stal een zilveren schaar en wilde toen de diefstal ontdekt werd zich verontschuldigen maar werd voor straf in een kievit veranderd.

Om het geroep gelooft men in Zwitserland, dat vervelende oude juffers, die geen man hebben kunnen krijgen kievitten worden. Als in Oldenburg een man,die de eerste kievit hoort geen geld bij zich heeft, heeft hij daar een heel jaar gebrek aan.

Tenslotte een kruisigingslegende: 3 vogels kwamen in het zesde uur naar Golgotha, waarvan de kievit er één was. Deze schreeuwde "pinham, pinham"(pijnig hem). Daarom is hij voor eeuwig vervloekt,vindt nergens rust en zijn eieren worden geroofd.

De Ganzen spelen in de weervoorspelling een rol. Wanneer ze zich wassen komt er regen; gaan ze trekken, dan betekent de V, waarin ze vliegen vorst. Wanneer ze heen en weer trekken, dan komt er binnen 24 uur verandering van weer. In het najaar, als de ganzen naar het Westen trekken, zal er spoedig veel sneeuw vallen en trekken ze naar het Oosten, dan gaat het dooien. Het borstbeen van de gans, die op St. Maarten gegeten werd, was een goede weerprofeet. In het Spreewald o.a. werd bij het slachten van iedere gans het borstbeen nagezien; was er een grote vlek op, dan zou het de komende winter koud zijn. De winter zou later invallen naarmate de vlek meer in het midden zat. In vele streken wordt het been nog bewaard en aan de zolder gehangen. Wordt het dan bruin, dan betekent dat, dat er een lange koude winter met veel sneeuw zal komen, wordt het wit, dan komt er een zachte winter. Omdat het vaak niet uitkomt, zijn dit ook al leugenprofeten.

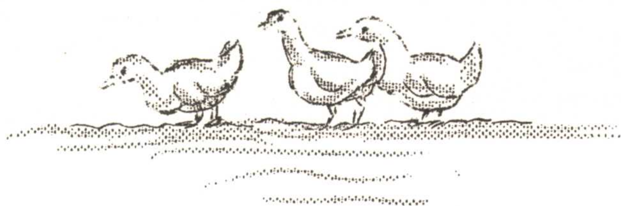
In een Poolse sage is de gans de oorzaak van het ontstaan der bergen. Toen God de aarde schiep en daarmee net klaar was, haalde de duivel de gans over, een beetje aarde te gaan stelen. God bemerkte het en stuurde de gans een valk achterna. Na een spannende strijd moest de gans de aarde laten vallen en daaruit zijn de bergen ontstaan.

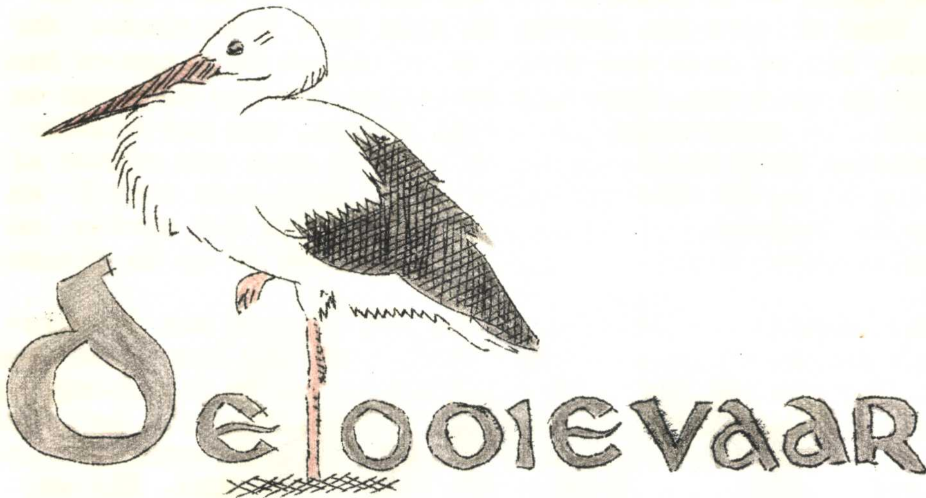
Over de Rotgans vertelt Gerrit de Veer in zijn"Vertellin-

linghe van de derde seylagie bij Noorden om" het volgende: "Doen roeyden wij voort aent eyland, waarvoor Groenland toen gehouden werd - dat over den midden lach en vonden daer veel eyeren van Rotgansen, die wij opt nest sagen sitten enn haer daer van joechten die daer riepen:"Rot,rot,rot" enn smeten een gans met een steen doot,die wij roockten ende aten met wel 60 eyeren,die wij met scheep brachten ende quamen den 22e.Jan. wederom scheep". "Dit waren oprechte rotgansen, alsser in Holland omtrent Wieringen in grooter menichte aller jaren comen en gevangen worden, daervan men tot nochtoe niet geweten heeft waerse haer eyeren leggen ende uytbroeden, daervan sommighe schrijvers sich niet ontsien hebben te schrijven, datze in Schotland aen de boomen wassen enn de takken die over het water hangen enn haer vruchten int water vallen, dat zijn ganskuyckens enn swemmen daer heenen, maer die opt lant vallen bersten stucken enn comen teniet. Dit selvige blijckt nu contrarie enn is niet te verwonderen, dat niemant tot noch toe geweten heeft, waerse haer eyeren leggen, naedien nooyt mensche,dat men weet op 80 graden geweest heeft, noch noyt dat lant op die plaats bekent is geweest, veel min de rotgansen, die daer op hun jongen broeden".

Dit werk verscheen in 1599. Ondanks de weerlegging door de feiten, bleef de waan, dat de ganzen uit de boomknoppen voortkomen. Sir Robert Moray (1677/78) laat de eendvogels niet uit boomknoppen voortkomen,. maar uit mossels, die zich bij hoog water wel eens aan boomtakken vastzetten, de zg, Eendenmossels. Deze geleerde is wel de laatste, die nog over de eendenmossels gewchreven heeft en aan de zonderlinge geboorte van de vogel geloofde.

Ook in de heelkunde wordt de gans genoemd. Zoo geneest gansevet de Engelse ziekte, terwijl het ook tegen verstuikingen heel goed genoemd wordt. In de "Medicynwinckel" wordt een gorgeldrank bereid met ganzemest: "Neemt gedroogde gansendreck van elck een half loot/kookt dit in wijn en water tot een half pintje nat en gorgelt hiermede.

De ooievaar is een voorspoedbrengende vogel. Letterlijk betekent zijn naam "heilbrenger". Het volk gelooft, dat in het huis waar de ooievaar op broedt, altijd geluk en voorspoed zal heersen. Dikwijls helpt het volk de ooievaar bij het bouwen van zijn nest, door een wagenrad op het dak of op een paal te leggen, waarop hij makkelijk een nest kan bouwen. Ontelbaar zijn de legenden, waarin verhaald wordt, hoe er altijd voorspoed heerste in een huis, tot de ooievaar vertrok en de voorspoed eveneens verdween. De ooievaar is gehecht aan zijn nestplaats."Het eerste jaar" zo zegt het volk"werpt hij een veer, het tweede een ei en het derde jaar een jong uit het nest".Aan zijn nest is hij gehecht en hij komt er steeds terug; ieder jaar weer. Algemeen bekend is het geloof bij kinderen,dat ook broertjes en zusjes van de ooievaar komen. Tal van kinderrijmpjes zijn er, die de kinderen hierover zingen:

"Ooievaar, lepelaar, takkendief,
Ooievaar heeft de kindertjes lief".

In Zwaben zingen de kinderen:

"Er hat gebracht ein Bruderlein,
Er hat gebissen die Mutter ins Bein".

In Dessau:(vrij vertaald)

"Klappersnavel, jij loeder,
Breng mij een kleine broeder"!

Het geloof in de ooievaar als de brenger van de kleine kinderen dient om de anderen met een kluitje in het riet te sturen. Maar volgens Dr. Wuttke in zijn boek Volksglaube der Gegenwart, zit er meer aan vast. Niet alleen de kinderen haalt en brengt de ooievaar, maar ook de zielen van die kinderen en deze haalt hij oorspronkelijk uit de wolken, uit het wolkenmeer, waarvan alle aardse meren en bronnen maar een zwakke afspiegeling zijn. De ooievaar evenwel met zijn rode snavel en poten op de dondergod wijzend, is het dier van het aardse en het hemelse water tegelijkertijd. De ooievaar is zo de zielenbrenger.

Een legende uit Oldenburg over het trekken van de ooievaar zegt dat de ooievaar in het land, waar hij heen trekt een mens is. Een man uit de buurt van Stockhausen in Oldenburg, op wiens gehuurd huis een ooievaar was, verhaalde eens, het volgende: Op een keer werd hij door iemand bij zijn voornaam genoemd, wat niemand meer deed en was zeer verwonderd. Hij zag een zwarte man, die hem geroepen had en vroeg, hoe die hem kende. Hij vertelde in de zomer als ooievaar op het huis van den man te wonen. In de winter ging hij met een stel van zijn vrienden naar het Zuiden en was dan gewoon een zeereis te doen, zoals hij nu deed.

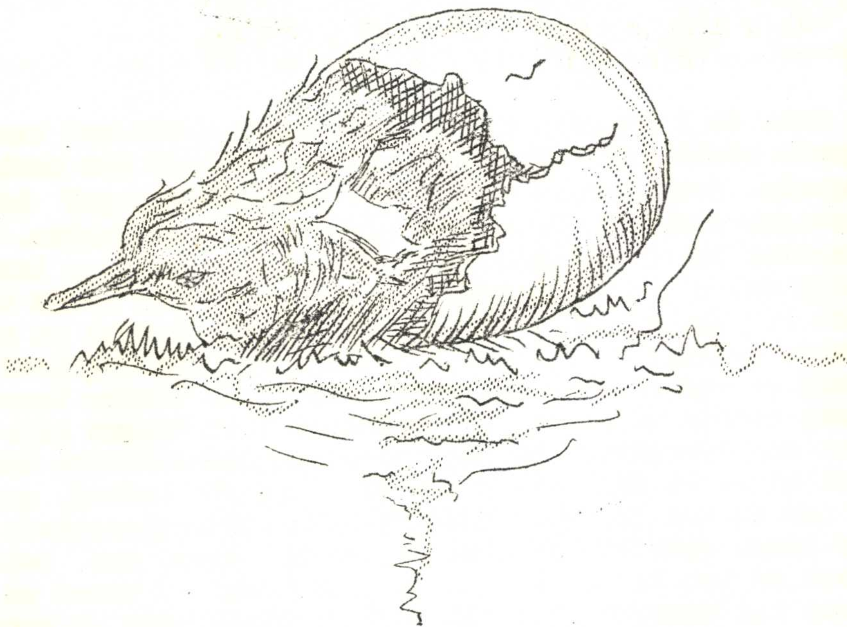
Reeds Cervassius beschreef het feit, dat de ooievaar in het land, waar hij overwintert mens is. De ooievaar is het attribuut voor de H. Geertruid, Haar ooievaar stootte eens met zijn snavel een bron uit de grond, gelijk zij het met haar staf gedaan had. Beiden trekken ze heen en weer. Ze is de patrones der reizenden.

De ooievaar was dankbaar voor hulp, die hem werd verleend. Toen Lubbert, de broeder van Walter II van Egmond, abt van het klooster was, brak er een, die zijn nest op het dak had, een poot. Een jongen ving hem op en bracht hem aan zijn moeder, die de vogel verbond en opfokte tot hij weer vliegen kon. Toen de ooievaar het volgende jaar terug kwam, bracht hij de arme vrouw een kostbare karbonkel, zodat ze verder zorgeloos leven kon. Toch is de ooievaar is het volksgeloof niet altijd heilig. In een russische legende wordt verhaald, hoe hij uit een mens ontstaan is in de tijd, dat God nog op aarde wandelde. Een mens wilde hem eens aan het schrikken maken; god was daar zeer boos om en veranderde hem in een ooievaar en zei: "Je zult je tot aan het eind der wereld met kikkers voeden".

Als teken, dat de ooievaar eens een mens was, is de eene helft wit en om te tonen, dat hij gezondigd heeft is de andere helft zwart.

Als de rogge rijp is vliegen de ooievaar in Noord-Duitsland naar de Bloksberg, waar er één wordt doodgebeten. Ze worden voor vervloekte mensen gehouden.

De ooievaar werd door God en den duivel beiden geschapen. God gaf hem witte vleugels, de duivel zwarte. Zo is deze vogel niet goed, want in hem leeft zowel goed als kwaad.

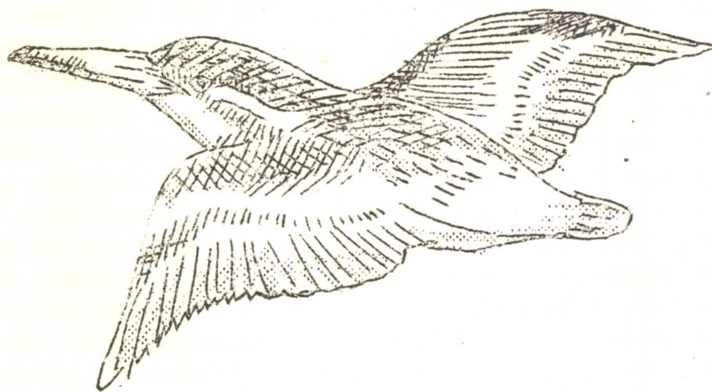
De ijsvogel

Over de ijsvogel, die als een bluwe flits met een doordringende kreet over het water schiet, bestaat een merkwaardige legende. Toen Noach de duif had uitgezonden, gaf hij aan de ijsvogel eveneens de opdracht, land te gaan zoeken. De vogel vertrok tegen het aanbreken van de dag, maar op hetzelfde ogenblik dat hij opsteeg begon er een zo hevige storm te waaien dat hij zijn vlucht naar de hemel moest richten om niet in het water gedrukt te worden. Hij vloog met een ongelooflijke snelheid en was na niet zo lange tijd in de blauwe hemel aangekomen, waarin hij helemaal verdween. Toen kregen zijn veren, die tot nog toe grauw geweest waren een hemelsblauwe kleur. En terwijl hij zich daar zo op een grote hoogte bevond, ging diep onder hem de zon op. Een onbedwingbare nieuwsgierigheid dreef hem er heen. Maar hoe dichter hij er bij kwam, hoe heter de zon werd en ten leste stond zijn hele borst in brand en werd rood van het vuur. Snel daalde het vogeltje weer op aarde om zich in het koele water te verfrissen. Toen hij zich in het frisse water een poosje vermaakt had herinnerde hij zich plots de opdracht weer, maar hoever hij ook keek, de ark was verdwenen. Tijdens zijn afwezigheid was de duif teruggekomen met een eiketak. Door de sterke wind, die God had doen waaien, was de ark op land gestoten. Noach had de ark uit elkaar genomen en er stallen en huizen van gebouwd. Het vogeltje probeerde door doordringend te schreeuwen de ark terug te vinden. Nog heden

ziet men hem langs het water schieten met een doordringende schreeuw en zijn rug is prachtig hemelsblauw en zijn onderkant is rood.

De ijsvogel heet in het latijn Alcedo atthis L. Dit Alcedo is afgeleid van Halcyone. Halcyone nu, zo vertelt een legende, veranderde bij het zien van haar verdronken echtgenoot Ceyx in een ijsvogel. De ijsvogel leeft altijd in de buurt van water en het heet, dat hij de stormen doet bedaren, daar waar hij zijn nest op het water bouwt. In verband hiermee is het leuk te vermelden, dat er een gedenkpenning bestaat van Willem de Zwijger, waarop is gegraveerd het nest van een ijsvogel op de golven en daaronder de leuze:

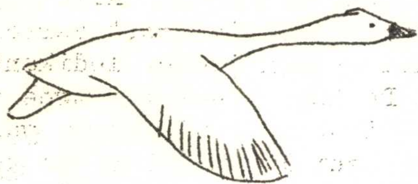
"Saevis tranquillis in undis" (rustig temidden der woedenden baren)

Over de roerdomp vertelt men, dat het eens een herder was, die op een kwade dag zijn koeien in een vette klaverweide joeg. De kœien, die het daar best naar hun zin hadden, wilden niet meer terug. De herder veranderde in een roerdomp, die nog tegenwoordig roept:"Om bonte, om bonte" Door het merkwaardige geluid is de roerdomp aan een hele serie volksnamen gekomen. Enkele ervan wil ik noemen: Butoor in Noord Brabant, Domphoorn in N.Brabant; rommeldoes in Limburg; roosdomp in de achterhoek enz. De naam roerdomp komt van het Germaanse rauza, dat riet betekent: in het M.Nederlands rôr, in 't Hoogduits Rohr en in het Gothisch raus. Domp, dommel enz. is naar alle waarschijn - lijkheid een geluidsnabootsing van het loeiende geschreeuw,dat de roerdomp laat horen. Het volk gelooft,dat de roerdomp zijn kop in de modder steekt. In het oud-duits,waarin de roerdomp horotûbil heet, vindt dit een bevestiging. Hore betekent nl. slijk."Roer" wordt ook wel eens uitgelegd als het oud-Germaanse rarian = weeklagen. Als weervoorspeller is de roerdomp ook al bekend. Komt het geloei uit de verte en is de wind Z.- West dan voorspelt dit regen. In een paar volksuitspraken noemt men de roerdomp:

Brullen als een roerdomp
Schreeuwen als een butoor.

De zwaan

Over de zwaan zijn zo onnoemelijk veel sagen en legenden, dat het ondoenlijk wordt, ze in het korte bestek, dat ik er hier voor beschikbaar heb, allen te vertellen. Daarom doe ik zo hier en daar een greep.

Het woord zwaan is etymologisch (etymologie = woordafleiding) afgeleid van het baktrische Zwan, dat zowel glanzen als klinken betekent. Het glanzen is duidelijk, dat duidt op de heldere witte veren; het klinken zou het zingen van de zwanen betekenen. Door alle eeuwen heen hebben er de meest wonderlijke geruchten de ronde gedaan over de zg. "zwanenzang". Sloet haalt enige mensen aan, die zelf zwanen hebben horen zingen.

"In de stadsgracht van Bremen was in 1856 een zingende zwaan, schrijft Dr. Lenz. En Klaas Grothe maakt in Quickborg menigmaal gewag van zwanenzang langs de Noordzee. De Ouden geloofden, dat de zwaan, wanneer hij sterven ging, met een diep donker melancholisch geluid een dodenzang zong.

Een IJslandse sage handelend over de zwanenzang vertelt: Er waren eens een koning en een koningin, wier zoon Linus, een schone verstandige jongeling, op ongeveer twintigjarige leeftijd verdwijnt. Toen alle pogingen om hem op te sporen mislukt waren, vatte zijn zoogzuster, een dochter van arme lieden het plan op, hem te gaan zoeken. Haar moeder geeft haar een kluewen mee, die ze afrolt en die haar de weg wijst. Na een lange weg

afgelegd te hebben houdt ze stil voor een rotswand. Het meisje besluit hieruit, dat achter deze wand de verlorene moet zijn. Door een spleet komt ze in een grot en vindt daar inderdaad den jongeman, die in een bed ligt te slapen. Alle pogingen, hem wqkker te maken mislukken. Als ze geluid hoort verschuilt ze zich en ziet een oude toverkol in een ivoren ledikantje, met goud ingelegde binnenzijden. De heks roept tot twee zwanen: "Zingt, zwanen, zingt, opdat Linus de koningszoon wakker worde" De vogels zingen onmiddellijk zeer liefelijk en de slapende wordt wakker. De heks vraagt hem, met haar te willen trouwen, maar hij wijst haar af. Na iets gegeten te hebben, wordt de jongeman weer in slaap gezongen. Het meisje, dat alles gezien heeft, verzoekt na het vertrek van de heks de zwanen, den koningszoon wakker te zingen. Ze spreken af, dat hij liefde zal veinzen om uit zijn gevangenis te raken. Dit gebeurt en na veel avonturen komen ze weer thuis, waar de koningszoon met het meisje trouwt.

Algemeen wordt in de volkssprookjes gesproken over gedaanteverwisselingen door het aandoen van een vogelhemd. Het oudste voorbeeld hiervan vinden we in de Edda. De drie broeders Slagfidr, Egil en Wölundur, zonen van den koning der Finnen, gingen ter jacht en bouwden zich huizen in het dal van de Ulfdalir. Op het strand van een meer in dat dal vonden zij op een vroege morgen drie meisjes, die uit het zuiden over een donker bos daarheen gevlogen waren. Het waren Hladgud, Swankwith, Herwör Alhwit, dochters van koning Lodwerr en Aelrun, dochter van Kiar van Walland. Ze sponnen vlas. Zwanenhemden lagen naast haar. De broeders namen ieder een van de meisjes tot vrouw. Zo leefden ze negen jaar. Daarna trokken de vrouwen de zwanenhemden weer aan en vlogen weg.

In de Edda lezen we, dat Swawa, de dochter van koning Eilini, een walkyre, door lucht en zee reed. In de volkssprookjes van Grimm zijn de zwanen vaak betoverde meisjes. Toen een jager in Hessen op een wilde zwaan schoot, veranderde de vogel in een meisje en zei hem, dat hij haar verlossen kon, indien hij iedere avond een paternoster voor haar bad en vooral nooit over haar schoonheid zou spreken. Hij hield zijn voornemen, dit te doen niet vol en zij verscheen hem andermaal en vertelde hem, dat hij haar nu moest zoeken op de steile glasberg, die de vervloekten beklimmen moeten. Ook hier verzuimde hij, wat hem te

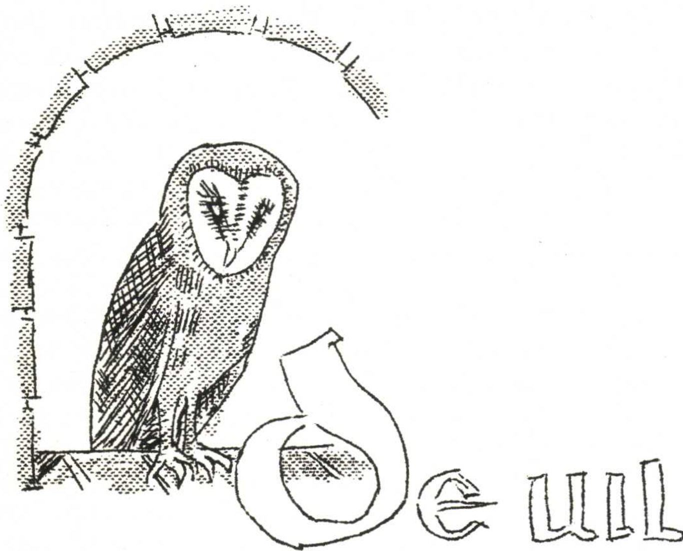
doen stond. Hij dronk uit een verboden bron en sliep vroeg in. Daarom moest hij haar in de wijde wereld zoeken, wat hem na veel avonturen lukte. Een zweedse legende vertelt: Een jongeman op jacht zijnde, zag eens hoe drie zwanen aan het strand haar vogelhemden uittrokken, die in het gras neerlegden, in mooie meisjes veranderden, zich baadden, de hemden weer aantrokken en weer vogels werden. Hij legde zich een volgende keer op de loer en toen de meisjes weer in het water waren,nam hij het hemd van de jongste weg. Dat viel voor hem op de knieën en smeekte het hemd terug te geven. Hij deed dit evenwel niet en ze werd zijn vrouw en was dit zeven jaar. Toen beging hij de domheid,haar het hemd te geven en direct veranderde ze in een zwaan en vloog het venster uit.

Een heel hemd is niet altijd nodig om te kunnen vliegen, een paar vleugels zijn al voldoende. Een boer ergens in Denemarken had een akker, waarop alles wat er stond in de St.Jansnacht vertrapt werd. Zijn beide oudste zoons,die hij twee jaar achtereen de wacht deed houden,hoorden te 12 uur een bruisend geluid en vielen in slaap. Toen in het derde jaar ook de derde zoon op wacht was,kwamen drie meisjes aangevlogen.Ze legden hun vleugels af en dansten op de weide. De derde zoon nam de vleugels weg en legde ze onder de steen,waarop hij zat.Toen de meisjes, moe van het dansen, wilden wegvliegen,smeekten ze den jongen,haar de vleugels terug te geven. Hij beloofde ze aan 2 terug te geven,als de derde zijn vrouw wilde worden,hetgeen gebeurde.

Een spokend meisje, dat in Yperen in 1459 verlost werd, vloog als een zwaan weg. Op het eiland Rügen gelooft men, dat de kinderen niet van de ooievaar, maar van de zwaan komen.Ook staat de zwaan daar met het sterven in verband. Bij Potsdam zag de nachtwaker een grote witte zwaan uit het meer komen, toen het middernacht was. De zwaan vloog eerst naar het kerkhof en vandaar naar de hof van den heer van het dorp. De nachtwaker, die dat zag werd angstig en voorspelde de mensen, dat er iemand zou sterven. Nog geen 8 dagen later was de heer dood.

Het volksverhaal van een zwaan, die op een meer boven op een holle berg zwemt, met een ring in de bek duidt ook op deze stervensfunctie. Laat de zwaan namelijk deze ring vallen, dan vergaat de wereld.

Krast er een uil, breekt er een glas,
Dan sterft de meesteresse ras.

Het bovenstaande rijmpje uit Gelderland raakt het zwakste punt van de uil in het volksgeloof en wel als dodenvogel. De uil is: 's noodlots wachter,
Wiens nachtgroet onheil krijst".

De geheimzinnige nachtvogel met zijn geruisloze vlucht, zijn krassend en akelig geluid in het holst van de nacht en het griezelige uiterlijk, geeft aanleiding tot het ontstaan van spookgeschiedenissen. De naam van dodenaanzegger dankt hij aan het feit, dat hij 's nachts op het licht afkomt, waar hij kevers en vlinders komt vangen. Vaak brandt er 's avonds en 's nacht nog licht bij een zieke en zo komt het wellicht, dat de uil daar krijsend rondvliegt en dan ook tegen de ruiten stoot. Het volk hoort in de klagende roep van de uil"Koem oeit"(kom mee).

Wreedaardig vervolgt het volk de gevloekte vogel. Tegenwoordig gebeurt het gelukkig niet meer zo veel, maar nog niet zo lang geleden kon men nog vaak aan de deuren van de boerenschuren een uil zien, die daar levend was opgespijkerd. Zelf heb ik het wel gezien en geprobeerd de boeren te overtuigen dat de uil een nuttige vogel is, die muizen en schadelijk gedierte wegvangt, maar ze weigerden dat botweg te geloven. Zo diep zit de haat tegen deze toch zo nuttige vogel er bij het volk ingeroest.

Een Bulgaarse legende vertelt: De uil had vroeger geen vleugels. Als hij eet wat van het avondmaal van Christus afvalt, krijgt hij vleugels en vliegt weg. Verschillende legenden spreken over het ontstaan van de uil. Een slechte daad riep deze vogel, die wel de zonderlingste van alle vogels is, in het leven. Een bakkersvrouw te Jeruzalem kneedde het deeg voor het brood, bestemd voor den Heiland. Haar goddeloze dochter stal er wat van. In de pan gedaan, zwol het geweldig op. Het meisje gaf een gil en werd een uil. Een Deense vertelling luidt: De Heiland en Petrus wandelden op aarde en rustten bij een smid uit, wiens oude moeder zeer gebrekkig was. De Heiland sloeg de smid voor, haar weer jong te maken. Dat vond de smid wel wat. Petrus trok de blaasbalg en de Heiland smeedde en na een zeer uitvoerige behandeling was de oude vrouw weer een jong meisje. De knecht van den smid, die ook een oude moeder had, probeerde het ook en de smid hielp hem. Ze werkten twee dagen met als resultaat, dat de vrouw ten leste als uil uit de smederij vloog.

Toen Jezus nog een kind was, waren de Joodse kinderen nieuwsgierig, hem te leren kennen, omdat ze gehoord hadden,dat hij eens de wereld zou regeren. Eens speelde Jezus met die kinderen en ze plaagden hem en zeiden:"Kun je vogels maken?" "Maak voor ons dan eens een vogel". Eerst wilde Jezus het niet doen, maar toen ze bleven aandringen, maakte hij een nachtegaal,die hij beval, in het hakhout te zingen. Een andere keer maakte hij een mees. De kinderen dachten nu zelf ook wel vogels te kunnen maken van klei, maar het bleven dode klompjes klei. Op hun aandringen gaf Jezus de lelijkste van hun misbaksels het leven en zei, dat deze vogel met een kattenstem schreeuwen zou en gevloekt zou worden.

Een wonderlijke fabel leert het volgende: Eens ging er een jager het woud in om op vogels te schieten. Onderweg ontmoette hij een uil, die hem vroeg, wat hij wel ging doen "Wel" sprak de jager,"ik ga de mooiste en vetste vogel jagen,die er in het bos is". De uil begon luid te jammeren en te schreien en riep:"De mooiste en vetste vogels, dan zul je mijn jongen schieten; ach beloof me toch, de lelijkste en de magerste te doden". De jager, die een gevoelvol mens was, beloofde het. 's Avonds ontmoette hij weer de uil en deze vroeg, de buit te mogen zien. Dat gebeurde. Wie schetst het leed van de uil, toen ze in de tas haar eigen jongen vond?

"Je hebt toch mijn jongen geschoten, de mooiste dikke vette jongen, de vreugde van mijn leven, en je had me nog zo beloofd alleen magere lelijke vogels te schieten". De jager verdedigde zich en zei:"Ik zocht de monsterlijkste vogels uit en dat dat jouw kinderen zijn, doet me verdriet, maar over smaak is niet te twisten.

Als slot een grappig Vlaams volksverhaal:

Een koster had de gewoonte om zijn spaarduiten in de toren achter de balken te verbergen. Om de plaats niet op te doen vallen, had hij op de balken geschreven: Hier wonen uilen". Leidekkers, die de toren herstelden ontdekten de centen. Ze namen ze mee en schreven op de balken:"Hier hebben uilen gewoond". Toen de koster de diefstal ontdekte was hij woedend en schreef op de balken: "Hier zullen nooit meer uilen wonen".

LITERATUUR

van Andel	Volksgeneeskunst
Asbjörnsen en Moe	Norske Folkeevertyn.
Brockhausen R.	Die Pflanzenwelt Niederschsens in ihre Beziehung zur Götterleben u.s.w.
Busch	Volksglaube.
Cassel P.	Der Schwan im Sage und Leben.
Chomel	Algemeen huish.-. natuur-. zedekundig en kunstwoordenboek.
Dähnhardt	Natursagen I en II.
Dyer	English Folklore.
Grimm	Mythologie.
Gubernatis A de	La Mythologie des plantes et les légendes du règne végétal.
Hennecke	Neutestamentliche Apokryphen.
Jahn	Aus Pommeren.
Joos	Vertelsels.
Kristensen	Sagen.
Marianu	Insectele.
Marmier X.	Legendes des plantes et des oiseaux.
Maurer	Volkssagen.
Maurer	Isländische Volkssagen.
Menghin A.	Aus den Deutschen Südtirol.Mythen,Sagen.
Montanus	Volksfeste.
Mont en de Cock	Vlaamse vertelsels.
Nijlandt	Medicynwinckel oft. Ervaren Huishouder.
Pitré	Usi e costumi (Silezië).
Plinisu	Hist. Nat. XXX
Bolland	Faune populaire.
Sebillot	Folklore.
Sepp	Sagenschatz.
Schulenburg	Aus dem Spreewald.
Sklarek	Ungarische Volksmärchen
Sloet	De dieren i.h.Germ.Volksgeloof. en Over Volksgeloof aan het bovennatuurlijke,enz.
Zingerle	Sitte,Braüche und Meinungen des Tiroler Volkes

LEES OOK:

DE PLANT IN HET VOLKSGELOOF

DOOR HAN ALTA

UITGAVE VAN DE NED. JEUGDBOND V. NATUURSTUDIE
TE VERKRIJGEN DOOR
STORTING VAN:
45 ct
op gironummer:
233040
VAN DE N.J.N. / ADMINISTRATEUR